

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 10 Issue 1, p. 197-221, February 2018
DOI Number: 10.9737/hist.2018.577

Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1914): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler *Factors Breeding Counterfeiters and Counterfeit Money in the Ottoman Markets (1808-1914)*

Doç. Dr. Muharrem ÖZTEL
(ORCID: 0000-0003-4219-3990)
Kırklareli Üniversitesi – Kırklareli

Öz: Osmanlı Devleti'nin geleneksel idari, iktisadi ve mali bünyesini değişime zorlayan birçok gelişmenin yaşandığı 19'uncu yüzyılda, Osmanlı meskûkâtı ve kâğıt parasının sahtelerini imal edip piyasaya süren kalpazanların, zamanla daha fazla faaliyet alanı bulmasına imkân veren nedenler çeşitlidir. Bunların bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin kendi iç bünyesinden beslenirken diğer bir kısmı ise dış dünyada oluşan siyasi ve iktisadi iklimin etkisinde, iç ve dış nedenlerin etkileşimiyle şekillenmiştir.

Bu dönemde kalpazanların, kalp madeni ve kâğıt parayı imal edip tedavüle sürme imkânı bulmalarının nedenleri arasında, dönem içinde takip edilen para ve maliye politikalarının rolü son derece önemlidir. Ayrıca, piyasada kalp sikkenin veya kâğıt paranın tespitinde yaşanan zorluklar, devlet idaresinin kalpazana ve kalp paraya olan yaklaşımındaki yumuşaklık, kanunların caydırıcılık gücündeki yetersizlik ve var olan kanuni boşluklar diğer nedenler arasında zikredilebilir. Bunların yanında, yerli ve yabancı kaynaklı kalpazanlığın faaliyet alanı olan bir piyasada muhatap olunan Müslüman halkın sahip olduğu nitelikler, yine kalpazanların lehine sonuçlar doğurmuştur. Uluslararası ticaret hacminde ve para talebinde büyük artışların yaşandığı bu dönemde, dünya maden piyasalarında meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle şekillenen dış faktörler, vatandaşları oldukları ülkelerin zımnen de olsa desteğini arkasına alan adli ve ticari ayrıcalıklara sahip, kalpazanlığa bulaşan yabancılar için bulunmaz fırsatlar sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Piyasası, Kalpazanlık, Kalp Meskûkât, Sahte Kâğıt Para

Abstract: There were many developments in the 19th century that would force the traditional administrative, economic and financial structure of the Ottoman State to change. They also facilitated the works of counterfeiters who manufactured the fake money and circulated them to the Ottoman markets. Some of these negative developments stemmed from the inner structure of the Ottoman State while some others emerged as a consequence of the political and economic conjuncture imposed by the external conditions.

Results of monetary and fiscal policies pursued in this period were influential in increasing counterfeiting. This can be seen particularly, in the markets where trade was relatively intense. Since counterfeit money at the markets could not be detected easily, counterfeiters continued their illegal activities easily. In this period, among other reasons of counterfeiting were loose approach of state administration towards counterfeiter and counterfeit money problem, inadequacy of deterrent laws and the gaps in the existing laws. Beside these, such characteristics as naivety, accessibility and righteousness which were attributed to Muslim/Turkish people paved the way for counterfeiters to carry out their activities easily. In addition, huge increase in the volume of international trade and demand for money, new developments in world silver mine markets, when combined with the power of commercial and judicial concessions, facilitated incomparable opportunities for foreign counterfeiters.

Keywords: Ottoman Market, Counterfeiting, Counterfeit Coins, Counterfeit Banknote

Volume 10
Issue 1
February
2018

Giriş

Resmi ve gerçek olmayıp bir sahtekâr tarafından taklit edilen, değersiz bir madenden, eksik ayarlı olarak yapılmış sahte ve taklit sikkeler kalp (sahte) para olarak kabul edilir.¹ Kalp sikkelerin çeşitleri genellikle dört başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, bazı darphane çalışanlarının, içinde buldukları imkânları kullanarak sahte para darp etmeleridir.² İkincisi, yüzeyleri kaba ve bozuk olmasıyla sahteliği kolay tespit edilebilen kalıba dökülerek elde edilen paralar ile kalp olduğu ilk bakışta tespit edilemeyen ağırlıkları ölçülerek ve bileşenleri tahlil edilmeden ayırt edilemeyen darp usulüyle basılan paralardır. Çalışma sürecinde incelediğimiz belgelere göre, tedavülde olan çoğu kalp paranın bu türden darp usulüyle basılarak piyasaya sürülen kalp paralardan olduğu görülmüştür. Bir diğer sahte para çeşidi yabancılar tarafından ticari amaçlı olarak taklit edilen ancak gerçeğiyle birebir aynı olan, hatta Osmanlı darphanelerinde basılan paralardan daha düzgün ve ağırlıkta da olabilen paralardır. Mikeska'ya göre bunlar genellikle Osmanlı paralarının tedavül ettiği sınır bölgelerinde ticareti kolaylaştırmak amacıyla yönelik üretilmişlerdir.³ Dördüncü grup sahtecilik ise devletin son dönemlerinde üretilen, takı olarak piyasaya sürülen ve kullanılan altın veya gümüş kaplamalı taklitlerdir. Genellikle bu paraların üzerinde asıllarından ayırt edilmelerini sağlayan yanlış tarih vb. bir sürşarj bulunmaktaydı. Mikeska tedavülde olmayan ancak takı olarak kullanılan bu paraların son dönemde artış göstermesini ve bu fiili duruma izin verilmesini, Batı'nın etkisiyle ve son dönem sultanlarının zayıflayan gücüyle ilişkilendirmiştir.⁴ Ayrıca kalpazanlar madeni meskûkâtın kenarını kırarak, gümüş ve altın elde etmek amacıyla üzerini silerek ve delerek de kalp paralar üretmekteydi.

Madeni meskûkâtın haricinde, sahteleri piyasaya sürülen bir diğer para çeşidi evrak-ı nakdiye veya kaime-i mutebere (kaime) olarak isimlendirilen kâğıt paralardır. Bu paralar ilk kez 1840 tarihinde, tedavülü kolaylaştırmaktan ziyade, bir mali finansman aracı olarak piyasaya sürülmüş faiz getirisi olan kâğıt paralardır.⁵ Kaimenin takip eden sürümlerinde finansman kaynağı olmaları yanında tedavülü de amaçlayan yönleri öne çıkarılmıştır. Bu paraların, piyasaya arzıyla birlikte madeni meskûkâta nispetle çok daha fazla miktarlarda ve yoğunluktaki sahteleri piyasaya sürülmüştür. Hatta ilk sürümden sonra sahteciliğin önü alınmadığı için tedavülleri sadece İstanbul ile sınırlandırılmıştır. Bu tedbire rağmen yerli ve yabancı kalpazanlar tarafından içeride ve dışarıda üretilerek piyasaya sürülen sahte kaimeler her yeni sürümde piyasalar için ciddi bir problem olarak devam etmiştir. Nitekim yeni sürümlerin gerekçelerinde sürekli sahte kaime sorunu ve tehlikesi üzerinde durulduğu görülür.⁶

¹ Şemseddin Sami, "kalb", *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

² Jürgen Mikeska, bazı kalp paraların gerçek kalıplarla yapılmış olmasını bunların darphanede çalışanlar tarafından basıldığına güçlü bir delili olarak zikretmiştir. İlgili çalışmasında bu kalp paralara ilişkin örnekler vermiştir. Geniş bilgi için bkz. Jürgen Mikeska, "Osmanlı Paralarının Sahteleri ve Taklitleri Üstüne Bazı Düşünceler" *TND Yayını, 20.Kuruluş Yılında İbrahim Artuk'a Armağan*, (1988), s.205-208. Bazı darphanelerin kalp ve mağşuş akçe basım işine bulaşması her dönemde görülebilen gayri kanuni bir uygulamaydı. Kanuni Sultan Süleyman'ın son senelerinde Rumeli'de Novaborda, Üsküp ve Srebreniça darphanelerinde, Anadolu'da Bursa darphanesinde, III. Selim ve III. Murad devirlerinde muhtelif darphanelerde kalp ve mağşuş akçenin darp edildiği görülür. III. Murat Devri'nde kalp para kesmeleri nedeniyle sahib-i ayarları cezalandırılan Rumeli'den Anadolu'ya birçok darphane mevcuttur. Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1958, s.211-212; 213.

³ Mikeska, bu paralara ilişkin iki örnek vermiştir. Biri Abdülmecid devri paranın kopyası bir Sudan parasıdır. Diğeri 1255/9 tarihli 19,65 gram ağırlığındaki 20 kuruştur. Mikeska, *agm*, s.205-208.

⁴ Mikeska, *agm*, s.205-208.

⁵ Akyıldız, *Para Pul Oldu, Osmanlı'da Kâğıt Para Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.40. Mali idareyi kaime ihracına zorlayan şartlara ilişkin bkz. *age*, s.38-40.

⁶ Kaimenin her sürümünde ortaya çıkan kalpazanlık sorununa ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.Akyıldız, *age*, s.143-151, 246-251, 407-414.

Kalpazanların, sahtelerine yoğunlaştığı para çeşidi döneme göre değişmekteydi. 29 Nisan 1840 (1256) tarihli sikkenin tashihiine karar verilen ferman metninde özellikle piyasada tedavül eden sahte beşlikler üzerinde durulmuştur. Burada yer alan tespite göre, kalpazanlar beşliklerin taklitlerini kolay imal etmekteydiler.⁷

Kalpazanların tercihinde cari para piyasasında tedavül eden meskûkât ve kâğıt para içerisinden kontrolü zayıf, yakalanma ihtimali az olan para türleri öne çıkmaktaydı. Mesela tedavülü kolaylaştırması için çıkarılan 10 ve 20 kuruşluk kaimeler faizsizdiler ve ilk çıktıkları dönemlerde muayeneleri için faizli olanları gibi hazineye getirilmelerine gerek yoktu. Kontrolde uzak olmaları nedeniyle kısa sürede bunların kalp olanları piyasada çoğaldı. Bunun üzerine bu paraların 6 ayda bir hazineye getirilip muayene edilmesi ve mühürlenmesi yoluna gidilmiştir.⁸

Altın paraların gümüşe nispetle kalp olarak tedavül edenleri veya kalp ziynet altını olarak alınıp satılanları nispeten daha azdı. Gümüşün aksine altın paranın, tedavül hızı daha düşüktü ve maden değeri ile meskûkât değeri arasında genellikle fark yoktu. Bu nedenler kalpazanların altın haricindeki madeni paralara yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ancak yine de kalpazanlar bu paralardan da faydalanmanın yolunu bulmuştur. Adeta devletin başvurduğu itibari değer ile gerçek değer farklılaştırmasını kendileri yapmışlardır. Beşbirlik Osmanlı Liralarının kenarından delerek içindeki altını çeşitli aletlerle çıkartıp içine kurşun döküp, piyasaya sürmüşlerdir.⁹ Kalpazanlar bu yolla paranın gerçek değeri ile maden değerini farklılaştırarak aradaki değer farkından yüksek kazançlar elde etmişlerdir.

Yetkililer tarafından tespit edilen veya yakalanan kalp madeni sikkelere ve sahte kaimelere bakıldığında kalpazanların, her tür paranın sahtesini yapabildikleri görülür. Ancak döneme göre bazı para çeşitlerine yoğunlaşmaktaydılar. Genellikle madeni meskûkât içinde tedavül hızı yüksek, dikkatlerin daha azaldığı ve kontrolden daha uzak küçük gümüş paraları, kaimeler içinde de küçük küpürleri tercih ettikleri söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, 19'uncu yüzyıl ve devamında ulusal ve uluslararası kaynaklı kalp meskûkât ve sahte kaimelerin arttığı Osmanlı piyasalarında, kalpazanların kendilerine daha fazla yer açabilmesinin, dolayısıyla madeni ve kâğıt paraların sahtelerinin tedavül imkânı bulabilmesinin iç ve dış konjonktürün ikliminde beslenen nedenlerini ortaya koymaktır.

1. Kalpazanlığı ve Kalp Paraların Tedavülünü Besleyen İç Faktörler

1.1. Para ve Maliye Politikalarının Rolü

Çalışmanın yoğunlaştığı zaman diliminde, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar, dış dünyanın etkisiyle birleşince takip edilen politikalara yön vermesi bakımından son derece etkili olmuştur. Bu dönemde görev yapan yönetici kadronun siyaset yapma tarzı ve zihniyeti, Tanzimat reformlarının etkisi, karşı karşıya kalınan savaşlar, içeride meydana gelen farklı unsurların çıkardığı ayaklanmalar ve bütün bu faktörlerin beslediği mali darlıklardan oluşan iç ve dış faktörler siyasi iradeyi bir takım maliye ve para politikaları takip etmeye zorlamıştır. Bu sürece ait gelişmeler özellikle Tanzimat reformlarının etkisinde şekillenmiştir. Bir taraftan bu şartların bir neticesi olarak ortaya çıkan iktisadi ve mali kaynaklı sorunların baskısı altında,

⁷ Bu kalp paralar ele geçirildiğinde hakiki kıymetleri sahiplerine ödenerek ortadan kesilmekte ve tedavülden çekilmekteydi. Cüneyt Ölçer, *Son Altı Osmanlı Padişahı Zamanında İstanbul'da Basılan Gümüş Paralar*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1966, s.13.

⁸ Süleyman Sudi, *Meskûkât-ı Osmaniye ve Ecnebiye*, İstanbul 1311, s.111.

⁹ Hasan Ferid, *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi, Meskûkât*, haz. Mehmet Hakan Sağlam, c.1, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, İstanbul 2008, s.193.

diğer taraftan bu yüzyılda uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerin ve ticaret hacmindeki artışın da etkisiyle para talebindeki ve tedavül hızındaki artışın ikliminde politikalar üretilmiştir.¹⁰

Bahsi geçen tüm iç ve dış faktörlerin zorlamasıyla ve bu şartların ikliminde devlet, mali ihtiyaçlarının da zorlamasıyla takip edeceği para politikaları konusunda bir dizi kararlar vermiş ve bunları hayata geçirmiştir. Takip edilen para politikasının sorunları çözücü etkisi yanında bir dizi önemli yan etkileri ortaya çıkmış ve yıkıcı sonuçları olmuştur. Bu sonuçların bir kısmı; kalpazanlık, ihtikâr, enflasyon, gizli vergi, gelir kaybı ve devlete karşı güvensizlik hissi şeklinde ifade edilebilir. Kalpazanlık ve kalp paralar sorunu aslında bu sorunlar içinde sadece bir tanesidir.

Osmanlı devlet idaresi zaman zaman finansman ihtiyacı nedeniyle bazı madeni paraları gerçek maden içeriğinden daha yüksek bir itibari değer ile piyasa sürmüştür. Bu çeşit para türlerinde kalpazanlar, vezin ve ayar itibariyle gerçeğiyle birebir aynı da olsa, imal ettikleri paradan, itibari değeri ile gerçek değer arasındaki farktan yararlanarak ciddi kazançlar elde edebilmekteydi.¹¹ İlk örnekleri 1809'da daha sonra 1829 ve 1833 tarihlerinde darp olunan altılık ve beşlik isminde 6 ve 5 kuruş kıymeti ile tedavüle çıkarılan meskûkât, gerçek değerleri ile itibari değerleri birbirinden çok farklı olarak piyasaya sürülmüş bu paralardandı. İlk beşliklerin gerçek değerleriyle itibari değerleri arasında 2/5 oranında fark vardı. Bu fark 1833 tarihinde iki katına kadar çıkmıştır. Altılıklardaki fark daha az olmakla birlikte yine 2/3 nispetindeydi. Piyasalarda ciddi sorunlara neden olduğu için mali sistemin en önemli sorunlarından biri olarak da görülen bu mağşuş meskûkâtın bir kısmı piyasadandan kaldırılabilmiştir. Ancak Kırım Savaşı'ndan sonra çok fazla miktarlarda kalp beşlik ve altılıklar yabancı ülkelerde imal edilip Osmanlı piyasalarına sürülmüştür. Gerçekleri yabancı paralar karşısında sürekli değer kaybeden bu mağşuş meskûkâtın sahtelerinin de eklenmesiyle, piyasalarda alış veriş adeta işlemez hale gelmiştir.¹² Kalpazanlar genellikle hükümet kadar büyük masraflara ve külfetlere katlanmak durumunda da olmadıkları için piyasaya zaman zaman daha iyi evsafa ve ayarı daha iyi sahte paralar sürebiliyorlardı.¹³

Devletin bu para politikası kalpazanların işlediği suçu kendileri açısından meşrulaştırmalarına neden olan sonuçlar da doğurabilmekteydi. Bu manada, Sultan II. Mahmut devrinde piyasaya sürülen bu beşlik ve altılıkların sahtelerine ilişkin bir davada yargılanan bir zanlı: "...halkın menfaatine devletten fazla çalıştıklarını ve ayarı sahit olandan daha iyi durumda olan paralar tedavüle sevk ettiklerini..." iddia edecek cüreti gösterebilmiştir.¹⁴

¹⁰ Bu dönemde devletin, para piyasasını düzenlemek adına gerçekleştirmeye çalıştığı para reformuna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Al, Şevket Kamil Akar, *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme: Osmanlı Para Reformu*, c.2, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstanbul 2014.

¹¹ Bu para politikası ve sonuçlarına ilişkin örnekleri çalışmanın öncesi dönemlerde de görmek mümkündür. 1689-1691 yıllarında devlet itibari ve gerçek maden değerleri farklı çok miktarda 1 akçe değerinde bakır mangırı 12 yıl boyunca piyasaya sürmüştür. Bu darp politikası sonucunda elde edilen yüksek geliri özellikle Trakya, Selanik ve İzmir'deki kalpazanlar harekete geçmiştir. Bu süreçte ciddi miktarda sahte mangır gemilerle Avrupa'dan getirilerek piyasaya sokulmuştur. Şevket Pamuk, *Osmanlıda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.169-173.

¹² İbnü'l Hakkı Lütfi: "Usul-i Meskûkât-ı Kadime", *Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, 2.sene cilt 1, no 2/14, 1325, s.185, 189, 200; Engelhard, *Tanzimat ve Türkiye Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı*, İstanbul 1328, s.92-93; Eldem, "Chaos and Half Measures: The Ottoman Monetary System of The Nineteenth Century", Eds. Edhem Eldem and Socrates Pedmezas, *The Economic Development of South-Eastern Europe In The 19th Century*, Athens 2011, s.262.

¹³ Şükrü Baban, "Tanzimat ve Para", *Tanzimat I*. Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s.245-246.

¹⁴ Bu gerekçeye karşı mahkeme reisinin cevabı; "...işte bu aleyhinizde müşeddit sebep olacaktır. Çünkü mamulâtınız hükümetin imalatına rekabet ve onu izrar etmektedir. Binaenaleyh idam cezasına iki kat kesbi istihkak etmiş bulunuyorsunuz." şeklinde olmuştur. Baban, *agm*, s.245-246.

Paranın itibari değeri ile gerçek maden değeri arasında olan farktan yararlanmayı amaçlayan mali idarenin bu politikası, diğer meskûkât içinde sözkonusu olabilmekteydi. Örneğin, 19'uncu yüzyılın son çeyreği itibariyle ortalama 20 kuruşluk 1 mecdiyenin ihtiva ettiği gümüşün kıymeti, eritilse 8-9 kuruşluk bir piyasa değerine sahipti. İtibari değeri ile gerçek maden değeri arasında yarı yarıya fark olan sahipsiz mecdiyenin kalp olanları gerçeğiyle aynı gümüş içeriğine sahip olarak imal edilse bile kalpazanlar için ciddi bir kazanç sağlamaktaydı. Yine de kalpazanlar kalay, kurşun, çinko, bakır ve nikel gibi madenleri bu kalp paraların imalinde kullanarak daha fazla kazanç elde etmekteydi. Netice itibariyle mali idarenin bu para politikası kalpazanlar tarafından fırsata çevrilmekteydi. Bu süreçte sahte paralar piyasalarda çokça ortaya çıkabilmekteydi.¹⁵

1870'lerde Dünya gümüş madeni piyasalarında meydana gelen gelişmelerin neticesinde Osmanlı'da 9 Ocak 1881 tarihinde monometalizm politikasıyla total altın standardı olarak nitelendirilen altın para sistemine geçilmiştir. Bu politikanın gereği olarak, takip eden yıllarda tedavüldeki gümüş sikkeler, özellikle de 20 mecdiyelik sikkelerin miktarı sınırlandırılmıştır. 1883-1914 yılları arasında sadece tedavüldeki eskiyen gümüşlerin yerine yenileri darbedilmiştir.¹⁶ Bu dönemde tedavüldeki sikkelerin çoğu gümüş paralardan oluşuyordu. Hazine üzerinde 20 mecdiye yazan gümüş paraları 19 kuruş rayiciyle ve diğer ufak gümüş sikkeleri de bu esas üzerinden almaya başlamıştı. Hazine nazarında 1 altın lira 105 kuruş 10 para olmuştu. Mükellefler artık 100 kuruşluk bir vergi borcu için 105 kuruş 10 para ödeyecekti. Serbest piyasada ve köşe sarraflarında gümüşün değeri daha da düşüktü. 1 altın lira karşılığı 108 kuruştü. Bu piyasa ortamında halk vergisini ödemek için sarrafa para bozdurup daha karlı olduğu için gümüş para ile ödeme yapıyordu. Bu nedenle "gümüş paraya olan talep" artıyordu. Başvurulan bu para politikası nedeniyle altın para sistemiyle özel kişiler adına gümüş darbi yasaklandığı için sürekli artan bu talep, yurt dışında basılan ve yurda kaçak yollarla sokulan gerek tam ayar ve gerekse eksik ayar kalp gümüş paralar ile karşılanmıştır.¹⁷

1881'den sonra 1914'e kadar yıllarca, monometalist veya total altın standardı politikası gereği olarak tedavül hacmini arttıracak şekilde yeni gümüş para, mecdiye darp edilmemesine rağmen mecdiyenin rayicininin 107-108 kuruşta sabit kalıp değerinin artmaması, dönemin Divan-ı Muhasebat ikinci reisi Sakızzâde Ermenak Bey tarafından endişe verici bir durum olarak değerlendirilmiştir.¹⁸ Zira bu durum, Meskûkât Müdürü Hasan Ferid Bey'e göre yabancı ülkeler kaynaklı gümüş ve kalp gümüş para ithalinin boyutlarına işaret etmekteydi.¹⁹ Neticede, mali idarenin gümüş sikkeyi darp etmeyi durdurma kararına rağmen 1916'ya kadar gümüş sikkeyi ödeme aracı olarak kabul etmeye devam etmesi, ülkeye ciddi miktarlarda gümüşün kaçak yollarla girişine ve kalp mecdiyelerin piyasaya sürülmesine neden olmuştur.²⁰

1839 yılından itibaren hayata geçirilen Tanzimat reformlarının ortaya çıkardığı acil finansman ihtiyacı, mali idareyi evrak-ı nakdiye çıkarma politikasına yönlendirmiştir. Sonuçları iyi değerlendirilmeden başvurulmuş bir finansman sağlama aracı olarak görülen bu

¹⁵ Hasan Ferid, *age*, s.193.

¹⁶ Pamuk, *age*, s.235-234. Bu dönemde tedavüldeki eskiyen gümüşlerin yerine basılan gümüş paraların miktarlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Edhem Eldem, *age*, s.298-299.

¹⁷ Zafer Toprak, *İttihat Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s.27.

¹⁸ Sakızlı Ermenak, "Usul-i Sikke-i Osmaniye", *Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, 2.Sene, Cilt 1, No 4/16, Nisan 1336, s.514.

¹⁹ Hasan Ferid, *age*, s.127, 193.

²⁰ Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914", *Osmanlı Devleti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.2, ErenYayıncılık, İstanbul 2006, s.1086-1087. Hasan Ferid 1296'dan sonra yenileri basılmadığı için kalp olanların piyasada hemen anlaşılacağı için mecdiye çeyreği ve ikiliklerde kalp olanların hayli arttığını zikreder. Hasan Ferid, *age*, s.193.

politikanın, Avrupa'da uygulamadaki örnekleri vardı. Ancak, bu Osmanlı para tarihinde ilk olacaktı. Bu politika yıllar içinde, sağladığı nisbi faydanın yanında para piyasası ve mali sistem için telafi edilemez ciddi maliyetleri de beraberinde getirmiştir. İlk kaime ihracı ile birlikte piyasalar sahte kaimelerle dolmuştur.

İhraç edilen 1. sürüm ilk üç tertip evrak-ı nakdiye, finansman ihtiyacının aciliyeti nedeniyle, kalıpların basımı beklenmeksizin 1840 yılının Haziran ayında el yazısıyla hazırlanarak piyasaya sürülmüştür. Bu ilk kaimeler gerektiğinde daha fazla basılmak amacıyla numarasız olarak piyasaya sürülmüştü. Elle yazılan ve numarasız olarak piyasaya sürülen kaimeler kalpazanlar için bulunmaz bir fırsat sunmuştur. Hükümet bu politikaya daha başlangıçta her hangi bir önlem almadan başvurduğu için tedavüldeki kaimelerin azımsanmayacak miktarlardaki sahteleri aynı hızla piyasalarda görülmeye başlamıştır. Artık devletin finansman sorununa bir de yıllarca devam edecek sahte kaime sorunu eklenmiştir.²¹

İlk sürümün 8 yıl tedavülde kalacağı ilan edilmesine rağmen 7 Eylül 1842'de alınan bir karar ile 3 aylık bir süre verilerek 3 Aralık 1842 tarihi itibarıyla bütün elle yazılan kaimelerin geçersiz olacağı ilan edilmiştir. Başlangıçta ülkenin tamamında geçerli olan bu el yazısı kaimelerin sahtelerini tespit edip gerçeğinden ayırmak kolay değildi. 1.Sürümün 3.terti 1840 yılının 12 Ekim'inde yani ilk tertipten yaklaşık 4 ay sonra ihraç edilmesine rağmen, sahte kaime sorunu o kadar önemli hale gelmiştir ki Takvim-i Vekayi'de yeni kaimelerin ihraç gerekçesi ilan edilirken; "...bunların hilesi ve taklidi olmadığından bundan da teb'anın zarar görmemesi için..." şeklinde ifade edilmiştir. Bundan 3 ay sonra bu sefer 1841 yılının Ocak ayında 2.sürüm olarak ihraç edilecek evrak-ı nakdiye için yine Takvim-i Vekayi'de yer alan benzer gerekçe; "...bu kâğıtların sahtelerine dikkatle bakılması için, Devlet tarafından ne kadar tembihlerde bulunulduysa da bir faydası olmayarak nihayet halkın elinde sahte sehim kâğıtları meydana çıktı. Keyfiyet halka aşikâr bir zarar verdiği için şimdi para yerine kullanılan sehim kâğıtlarının sahtesinin yapılmasının imkânsız bir hale getirilmesi için Padişah tarafından tekrar basılması emredildi..." şeklinde ifade edilmiştir. Neticede Takvim-i Vekayi gazetesinin 27 Ocak 1841 tarihli sayısında "el yazılı ilk sürüm (üç tertip) evrak-ı nakdiyenin piyasadan çekileceği ve bunların yerlerine taklit kabul etmez matbu evrak-ı nakdiye'nin tedavüle çıkarılacağı" ilan edilmiştir. Böylece kalpazanlara karşı bir tedbir olarak el yazısı kaimeler matbu olanlarla 2 yıl içinde değiştirilmiştir. Yine kalp kaimelerin önünü almak için yeni Evrak-ı Nakdiyeler 1844 ve 1847'de farklı şekillerde bastırılmıştır.²²

İlk kaimelerin elle yazılmış olması sahte kaimelerin yaygınlaşmasında en önemli nedenlerdendi ancak tek neden değildi. Devam eden emisyonlarda kaimelerin kalpazanların dikkatini çekmesinin bir diğer nedeni ise kaimelerin en küçüğünün 50 kuruşluk küpürlerden oluşmasıydı. 40 paranın 1 kuruş rayiç değere sahip olarak tedavül ettiği piyasada en düşüğü 50 kuruştur. Diğerleri 100, 250, 500, 1000, 2000 ve 5000 kuruşa kadar yüksek küpürlere sahip olan kaimeler kalpazanlar için dikkat çekici olmuştur. Ayrıca kaimelerin tedavül piyasası önceleri taşırayı da kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Bu dönemde sahte kaimeler ancak faiz ödemesi için hazineye getirildiğinde tespit edilebilmekteydi.²³

²¹ Parvus Efendi, *Türkiyenin Mali Tutsaklığı*, haz. Muammer Sencer, May yayınları, İstanbul 1977, s.30.

²² Garo Kürkman, "Sultan Abdülmecid Dönemi Faizli Kaime Teşebbüsleri", *Türk Nümizmatik Derneği Bülteni*, No: 21, 1987, s.8-10; Cüneyt Ölçer, "2000 Kuruşluk Evrak-ı Nakdiye", *Türk Nümizmatik Derneği Yayınları*, Bülten No: 22, 1987, s.5; Parvus Efendi, *age*, s.30; Akyıldız, "kaime", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.24, s.213; İlk kaimelerin sahtelerine karşı alınan tedbirlere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Akyıldız, *Para Pul Oldu*, s.48-50.

²³ Bülent Arı (ed), *Anadolu'da Paranın Tarihi*, T.C.Merkez Bankası, Ankara 2011, s.226; Toprak, *age*, s.105.

1.2. Kalp Madeni ve Kâğıt Paranın Tespit Edilme Sorunu

1.2.1. Kalp Meskûkâtın Tespit Zorluğu

Osmanlı piyasalarında, büyük şehirlerden taşraya kadar kalpazanlığın etkin olmasının, muhtelif sikkenin ve kâğıt paranın sahtelerinin piyasaya sürülebilmesinin ve gerçek paralarla birlikte tedavül etme imkânı bulabilmesinin en önemli nedenlerden biri vatandaşların kalp paraları gerçeklerinden ayırt edememesidir. Taşra piyasalarında halkın kalp meskûkâtı tespit etmesi hemen hemen imkânsızdı. Bu, İstanbul gibi ticaretin yoğun piyasanın canlı olduğu şehirlerde de genellikle mümkün değildi. Nitekim 1840 yılı 29 Nisan ayında, sikkenin tashihiine ilişkin çıkarılan fermanla bu duruma dikkat çekildiği görülür.²⁴

Kalp paraların, piyasalarda tedavül sürecinde sadece arz ve talep cephesindeki piyasa aktörlerince değil, kurumlara ve devlete yapılan vergi ödemelerinde görevli memurlar tarafından da tespiti önemli bir sorundu. Birçok olayda kalp meskûkâtın, memurlar tarafından fark edilemediği, vergi ödeme aracı olarak kabul edilip hazineye gönderildiği veya resmi kurum kasalarından çıktığı görülür. Maliye Nezareti'nin zaman zaman ilgili birimlere, kalp paraların mal sandıklarına verildiği, dolayısıyla memurların çok dikkatli olması gerektiğini ifade eden uyarılar yaptığı görülür.²⁵

Piyasada sahil meskûkât ile birlikte ödeme aracı olarak kullanılan kalp sikkelerin, adeta tedavülde olduklarını gösterir şekilde, gerçek paralar arasına karışması ve mal sandıklarından çıkması sık karşılaşılan bir durumdu.²⁶ Bu kalp sikkeler memurlar tarafından çoğu zaman tespit edilememekteydi. 1900-1901 (1318) yılı maliye cetveline göre, Selanik eyaleti mal sandıklarından merkeze gönderilen meblağ içinde çok miktarda kalb akçe tespit edilmiştir.²⁷ Benzer şekilde 1903 yılında Dersaadet Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü'nden,²⁸ 1905 yılında Karapınar kazası vergi tahsilatı arasından kalp akçeler çıkmıştır.²⁹

Resmi kurumların kasalarından da kalp sikkelerin sıklıkla çıktığı görülür. 1902 yılında Dersaadet Posta Müdüriyeti'nden tahlil ve muayene için gönderilen 55 adet zinet altınının tahlil sonucunda kalp olduğu tespit edilmiştir.³⁰ Bir başka örnek olayda 1903 yılında Çatalca Ziraat Bankası sandığından kalp mecidide çıkmıştır.³¹

Kalp meskûkât, piyasadaki resmi kurumlara bir ödeme aracı olarak ulaştığı gibi tekrar resmi kurumlardan da fark edilmeden piyasaya sürülebilmekteydi. Böylece kalp meskûkât piyasalarda kendini hissettirmeden sinsice tedavül imkânı bulabilmekteydi. Bu duruma örneklik edecek şekilde, Çorum zahire tüccarlarından Ermenak Efendi'nin hizmetçisi Kırkor'da bulunup ele geçirilen üç adet kalp mecidinin kaynağı araştırıldığında, Ziraat Bankası Sandığı'ndan verildikleri tespit edilmiştir.³²

Kalp sikkelerin piyasada tespit süreci ancak, şüphe ile başlamaktaydı. Bir sikkenin kesin kalp olduğu pratik bir yöntemle piyasada tespit edilemediği için şüphelenilen sikkeler muayene

²⁴ Ölçer, *age*, s 13.

²⁵ 1323 yılında Şam'da darp edilip Sivas'ta tedavüle sokulan kalp mecidiler için maliye Nezareti'nin memurları uyardığı görülür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 996/48, 12 Ağustos 1905 (1323 C 10).

²⁶ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 601/38, 25 Ocak 1902, (1319 L 15).

²⁷ BOA, DH.MKT, 725/50, 17 Haziran 1903 (1321 Ra 21).

²⁸ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 257/67, 12 Mart 1904 (1321 Z 24).

²⁹ BOA, İrade Hususi (İ.HUS), 129/41, 22 Mayıs 1905 (1323 Ra 17).

³⁰ BOA, DH.MKT, 545/44, varak 38, 21 Temmuz 1902 (1320 R 14).

³¹ Muayene için Meskukat-ı Şahane'ye gönderilen bu paranın 6 dirhem 15,5 kırat ağırlığında, madeni terkiyatının 420 ayarında gümüş ile bakırdan imal edildiği tespit edilmiştir BOA, DH.MKT, 627/53, 6 Ocak 1903 (1320 L 06).

³² BOA, DH.MKT, 791/5, 8 Kasım 1903 (1321 Ş 17).

edilmek üzere merkeze gönderilmekteydi.³³ Siroz Sancağı'nda 1908 yılında piyasadan toplatılan ve Maliye Nezareti'ne gönderilen 430 adet yeni meteliğin kalp olduğu yapılan tahlil neticesinde tespit edilebilmişti.³⁴ Bu şekilde emin olunmayan bütün madeni paralar aynı sürece tabi tutularak incelenmekteydi. Burada yapılan tahlil neticesinde içerisinde bulunan maden çeşitleri ve miktarları tespit edilerek gerçeğinden ne kadar farklı olduğu, dirhem ve karat itibarıyla ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarılmaktaydı. Örneğin Sakız'a bağlı bir köyde vergi tahsilatı esnasında mal sandığında ele geçirilen 1 adet kalp mecidiyenin, Meskûkât-ı Şahane tarafından yapılan incelemesinde, ağırlığı 5 dirhem dokuz kırat olduğu, dolayısıyla ayarının 1 dirhem 15 kırat noksan olup, kalay, bir miktar kurşun ve antimundan imal edildiği tespit edilerek, kalb olduğu ifade edilmiştir.³⁵

Kalp paraların piyasada fark edilmesi çok zordu ancak devlet veya özel kurum memurlarının tecrübeli ve dikkatli olmaları halinde tespit edilmeleri mümkün olmaktadır. Galata gümrüğü veznesine verilen gümüş mecidiler arasında bulunan 1 adet mecidiyenin 1876-1877 (1293) senesinde darp edildiği halde, üzerinde Sultan Abdülaziz Han'ın tuğrasının olması memurların dikkatini çekmiştir. Bu sikkenin Meskûkât-ı Şahane tarafından yapılan tahlilinde, ağırlığının 7 dirhem 6 kırat 750 ayarında olup, gerçeğinden 2 kırat eksik olduğu tespit edilmiştir.³⁶

Bir başka olayda, Osmanlı Bankası veznesine gösterilen beş liralık bir adet altının, ayar, ses, renk ve yazıları ile tedavüldeki gerçek paralardan farklı olduğu görülmüştür. Bu para incelenmek üzere Meskûkât-ı Şahane İdaresi'ne gönderilmiştir. İnceleme sonucunda paranın üzerindeki tuğranın mütedavil paralarla aynı olduğu fakat üzerindeki tezyinattan olan defne yapraklarının kurdele ağı farklı olup, ayarı noksan, gümüş ve altından darp suretiyle imal edilmiş kalp akçe olduğu tespit edilmiştir.³⁷

Şüphe duyulacak nitelikte olan kalp paraların yanında bir de gerçekleriyle neredeyse bire bir aynı derecede ustalıklarla imal edilerek piyasaya sürülen kalp paralar vardı. Bu paralar ancak tahlil neticesinde tespit edilebilmekteydi. Tahlil sürecine girmeleri ise ancak ihbar gibi özel durumlar neticesinde mümkündü. 1859 yılında yakalanan Macarlı ve Amerikalı birkaç kişiden oluşan uluslararası bir kalpazan çetesinin imal ettiği kalp Osmanlı Altın parası gerçeğinden ayırt edilemeyecek derecede bu ustalık eseri kalp paralardandı. Bu kalp paralar gerçeklerine o nispette benzemekteydi ki eğer ihbar olmasaydı, anlaşılmaları çok zordu.³⁸ Yine 1884 yılı Ocak ayında Beyrut'ta ele geçirilen bir kalpazan çetesinin imal ettiği görülen altın liralara gerçekleriyle birebir benzer şekilde "san'atlı" yapılmış kalp meskûkâtandı. Bu paraların kalp olduğu da ancak tahlil neticesinde tespit edilebilmiştir.³⁹

Bir sikkeden şüphe duyulması her zaman onun kalp çıkacağı anlamına gelmemekteydi. Kalp olduğu şüphesiyle muayene edilen paralar içerisinde kalp olmadığı tespit edilenler de olabilmekteydi. 1899 yılında meydana gelen bir olayda, Maara kazasından olup ticaret için

³³ Madeni meskûkâtı tahlil yeri dönemine göre Darphane, Meskûkât-ı Şahane veya Maliye Nezareti olabilmekteydi.

³⁴ BOA, DH.MKT, 2613/22, 5 Nisan 1908 (1326 Ra 03).

³⁵ BOA, DH.MKT, 436/11, 30 Eylül 1895 (1313 R 10).

³⁶ BOA, DH.MKT, 367/26, 25 Nisan 1895 (1312 L 29).

³⁷ BOA, DH.MKT, 652/12, 12 Şubat 1903 (1320 Za 14). Kalpazanlar yakalanmamak için daha kolay imal edebildikleri paraları tercih etmekteydi. Mesela bir tarafında sadece tuğra diğer tarafında Hilafeti'l Aliyye'de darp edilmiştir yazısı olan Mahmudiye altının sahtesi imal edilmiştir. Buna karşı bir tedbir olmak ve sahtelerini engellemek amacıyla üzerinde daha fazla yazı olan yeni Mahmudiye altınları darp edilmiştir. İsmail Galip, *Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye*, Mihran Matbaası Kostantiniyye, 1307/1889/1890, s.411.

³⁸ Bu nedenle muhbire görülmemiş miktarda bir hediye olarak 357 bin kuruşluk bir nakit atıyye-i seniyye verilmiştir. BOA, İrade Hariciye (İ.HR), 172/9410, 19 Aralık 1859 (1276 Ca 24).

³⁹ BOA, MF.MKT, 82/87, 21 Ocak 1884 (1301 Ra 22).

Kıbrıs'tan Gilindir'e gelen Saidoğlu Mustafa Efendi'nin yanında bulunan altılıklar kalp olduğu şüphesiyle muayene edilince kalp olmadıkları anlaşılmıştır. Derdest edilen kişi ise serbest bırakılarak tahkikat sonlandırılmıştır.⁴⁰ Bir başka örnekte 1900 yılında meydana gelmiştir. Bu olayda Bağdad vilayeti tarafından sahte olduğu gerekçesiyle Meskûkâtı Şahane'ye gönderilen 1 adet mecidinin kalp olmadığı sıklet ve ayarının “*haddi nizamisine muvafık*” olduğu tespit edilmiştir.⁴¹ Yine bir başka örnek olay da 1911 yılından verilebilir. Bu olayda, İbrahim isimli şahısın satın aldığı balık karşılığında ödediği 1 adet yirmiliğin sahteliğinden şüphelenilmesi üzerine para incelenmek üzere Meskûkât İdaresi'ne gönderilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda paranın kalp olmayıp ancak darphanede darp esnasında makineden kusurlu basıldığı ve hata ayıklayanlar tarafından da tespit edilemediği anlaşılmıştır. Bu para alıkonularak yerine yenisi gönderilmiştir.⁴²

1.2.2. Sahte Kaime (Kâğıt Para) Tespitinin Zorluğu

Halkın piyasada sahte kaimeleri tanınması ve bunlardan uzak durması madeni meskûkâtın sahtelerine nispetle çok daha zordu. Bu zorluğun nedenlerinden biri kaimenin sahtelerinin yapım tekniğinin basitliğinden kaynaklanmaktaydı. İlk sürümde piyasaya sürülen kaimeler elle yazılmıştı ve numarasızdı. Hat sanatına yatkın bir el kolaylıkla sahte kaime imal edebilecek durumdaydı. Kaimenin imalinde kâğıt, mürekkep ve daha sonraki ihraçlarda da matbaaların kullanılması, kolayca taklitlerinin imali için kalpazanlara büyük fırsatlar sunmaktaydı. Bu kaimeler yurt içinde ve dışında çokça imal edilip piyasaya sürülmekteydi. Ve gerçeklerinden ayırt edilmeleri çok kolay değildi. Sahte kaimenin gerçeğinden ayırt edilmesini zorlaştıran sebeplerden bir diğeri piyasalarda çokça sahtelerin dolaşması nedeniyle halkın gerçeğiyle sahtesini ayırt edecek imkânının kalmamasıydı.

Zaman zaman halk, Maliye Hazinesi'nden faiz almak üzere ellerindeki kaimeyi ibraz ettiğinde sahte olduğunu öğrenmekteydi. Bu tip kaimeler bazen (örneğin 1840 yılında ilk sürümde) gerçeğiyle değiştirildiği gibi genellikle de sahibinin zararına makasla kesilerek iptal edilmekteydi.⁴³ İstanbul dışında taşra piyasalarında halkın sahte kaimeyi fark etmesi çok daha zordu. Bu nedenle kalpazanlar kalp paraları evvela taşrada piyasaya sürüp oradan asıl hedef olan İstanbul piyasasına taşımaktaydı. Bu duruma bir çare olmak üzere Devlet, İstanbul ile taşra arasında kaimenin giriş ve çıkışının engellenmesi yoluna gitmiştir.⁴⁴ İkinci sürümünde de (15 Ocak 1841) İstanbul dışında tedavülünü yasaklamıştır.⁴⁵ Halk sahte kaimeyi gerçeğinden ayırt edemediği için taşrada kaime tedavülününün yasaklanmasının gerekçesinde halkı korumayı amaçlayan bu durum özellikle vurgulanmıştır.⁴⁶

Kalpazanlar gerçeğinden ayırt edilemeyecek derecedeki sahte kaimeleri imal etme ve piyasaya sürme imkânına sahipti. Bu nedenle zaman zaman muayenede dahi çelişkili sonuçlar ortaya çıkmaktaydı. Galata sarraflarından Hristo 1880 yılında elindeki bir miktar kaimeyi muayene ettirmiş ve bu paraların gerçek olduğunun tasdik edilmesine rağmen daha sonra kendisine sahte oldukları bildirilmiştir.⁴⁷

⁴⁰ BOA, DH.MKT, 2269/89, 4 Kasım 1899 (1317 B 09).

⁴¹ BOA, DH.MKT, 2367/127, 2 Temmuz 1900 (1318 Ra 04).

⁴² BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), 62/64, 12 Nisan 1911 (1329 R 12).

⁴³ Kürkman, *agm*, s.9.

⁴⁴ BOA, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD), 395/76, 25 Ocak 1862 (1278 B 24).

⁴⁵ Kürkman, *agm*, s.10.

⁴⁶ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM), 59/90, 26 Ekim 1854 (1271 S 03) ; Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ (A.MKT.MVL), 35/9, 24 Kasım 1850 (1267 M 19). Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet (A.MKT.UM), 9/60, 28 Şubat 1850 (1266 R 15).

⁴⁷ BOA, DH.MKT, 1332/11, 26 Temmuz 1880 (1297 Ş 18).

Bir diğer örnek olayda, Trabzon vapuruyla İstanbul'a gelen tüccar uşağı olan çocuk yaştaki bir yolcunun yanında bir çuval içinde yüklü miktarda, tahminen bin keseden fazla yüzlük ve ellilik kaime bulunmuştur. Çocuğun yanında yüklü miktarda paranın bulunması şüphe çekince inceleme başlatılmış ve gümrük veznedarına paralar muayene ettirilmiştir. Muayenede paraların kalp olmadığı bildirilmiş, ancak paralar zaptiye müşirine gönderilip başka bir veznedar tarafından tekrar inceletilmiştir. Burada da paraların gerçek oldukları ifade edilmiştir. Nihayet bu paraların kalp olduğunu hapisteki mahkûm bir kalpazan tespit edilebilmiştir.⁴⁸

Kalp kaimeler piyasaya o derece kolay sürülmekte ve çok miktarda tedavül etmekteydi ki vergi ödemelerinde memurların fark etmeden vergi ödeme aracı olarak kabul ettiği kaimeler nedeniyle Hazine'ye ciddi miktarlarda sahte kaime ulaşmaktaydı.⁴⁹ İzmir Efrenc Gümrüğü'nün hasılatı olan Maliye Hazinesi'ne gönderilen 1840-1841 (1256) senesi gelirlerinden 38 bin kuruşluk kaimenin sahte çıktığı görülmüştür. Yine aynı yıl İzmir muhassıllığının sandığından 12 bin kuruşluk sahte kaime çıkmıştır.⁵⁰

Piyasada tespiti çok zor olan sahte kaimelerin tanınması ve halkın bilinçlenmesi için değişik çarelere başvurulmuştur. Tedavüldeki evrakın muayenesi için maaşlı memurlar görevlendirilmesi,⁵¹ gazetelere muhtelif kaimenin evsafını içeren ilanlar verilmesi⁵² gibi birçok çeşitli tedbire başvurulmuştur. Ancak sahte kaime imali ve sürümü işi, engel tanımayarak, kalpazanlar için her zaman yüksek bir kazanç alanı olmaya devam etmiştir.

1.3. Kanunların Caydırıcı Olmaması

Kalpazanlığın önceki asırlara nispetle çok daha fazla artan ve yaygın hale gelen bir suç alanı haline gelmesinin, incelediğimiz dönem içinde yürürlükte olan ceza kanunlarından kaynaklanan nedenleri üzerinde durmak gerekir. Bu dönemde uygulanan ceza kanunları, Tanzimat reformları kapsamında Avrupa Medeniyeti'nin gölgesinde şekillenmiştir. Bu kanunlarda kalpazanlık suçuna karşı verilen cezaların önceki asırlara (klasik döneme) nispetle daha da hafiflemesi piyasalarda kalp meskûkâtın ve sahte kâğıt paranın yaygın bir şekilde tedavülünü etkilemiş olmalıdır. Bu kanunlarda yer alan kalpazanlık fiiline ilişkin suç niteliğindeki cezaların şekil ve sürelerinde yapılan değişikliklerin en fazla dikkat çeken tarafı ceza kanunlarının caydırıcılık gücünü zayıflatmak olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet ve takip eden III. Murat ve III. Mehmet devirlerinde kalpazanlara ölüm cezası, kalpazanın mallarının müsaderesi veya bir elinin kesilmesi gibi ağır cezalar verilmekteydi.⁵³ Kalpazanlık suçuyla yargılanan ancak idam veya el kesme cezasına çarptırılmayanlar kürek cezasına çarptırılıp Kıbrıs veya Mısır'a gönderilmekteydi.⁵⁴ Özellikle Fatih devrinde takip edilen para politikalarının kalpazanlığı arttıran etkilerine rağmen verilen cezaların ağırlığı ve infazda gösterilen hassasiyet kalpazanlığı önemli bir sorun alanı olmaktan çıkmıştır.⁵⁵

⁴⁸ BOA, A.MKT.NZD, 397/24, 4 Şubat 1862 (1278 Ş 04).

⁴⁹ BOA, A.MKT.NZD, 190/3, 18 Ağustos 1856 (1272 Z 16).

⁵⁰ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 25/386, 22 Temmuz 1841 (1257 C 02).

⁵¹ BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 55/2486, 9 Aralık 1876 (1293 Za 22).

⁵² BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe (DH.EUM.MH), 207/41, 8 Mayıs 1920 (1338 Ş 19).

⁵³ Roma'da kalpazanlar diri diri vahşi hayvanlara parlatılırdı. Önceleri İngiltere 'de diri diri kaynar suyun içine atılırlardı. 1832 tarihine kadar ki dönemde idam edilirdi. Aynı şekilde Fransa'da da 1789 yılına kadar idam edilirdi. Bu tarihlerden sonra 15 yıl kürek cezasına çarptırılmışlardır. Hasan Ferid, s.191.

⁵⁴ BOA, Mühimme Defteri, nr.6, 256'dan aktaran Orhan Kılıç, "16.Yüzyılın İkinci Yarısında Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s.185.

⁵⁵ Sahillioğlu, *age*, s.209-210.

19'uncu yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Tanzimat reformları neticesinde cezaların niteliği itibariyle hayli hafifletilip sürelerinin azaltıldığı görülür. Bu dönemde kabul edilen 1851 tarihli Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre kalpazanlar suç derecelerine göre 6 aydan 4 yıla kadar prangaya konulmaktaydı.⁵⁶ Öyle anlaşılıyor ki kalpazanlığa yeltenenler kolay ve çok para kazanma faydası karşılığında yakalanmaları halinde birkaç sene ceza alma maliyetine katlanmayı göze almaktaydı.

Örneğin, 1852 tarihinde yakalanan ve yargılanan Kayserili Vasiliki sahte kaime imalinden dolayı dört sene süreyle pranga cezasına çarptırılmıştır.⁵⁷ Aynı yıl bir başka davada, Üsküdar'da yakalanan kalpazanlar suça bulaşma derecelerine göre farklı sürelerde ceza almışlardır. Yargılanan kalpazanlardan ikisinin 2'şer sene, birinin 1 sene, daha az suçlu olduğu tespit edilen bir diğerrinin ise 6 ay süreyle prangaya mahkûm edildiği görülür.⁵⁸

19'uncu yüzyılda kalpazanlığın çok fazla artması, adeta önü alınamaz derecede yaygınlaşması karşısında cezalarda artırıma gitmek zorunluk haline gelmiştir. Böylece 9 Ağustos 1858 (28 Zilhicce 1274) tarihinden sonra yürürlüğe giren yeni Ceza Kanunu'na göre kalpazanlık suçunu işleyenlere verilen cezalar yeniden düzenlenmiştir. Yeni Ceza Kanunname-i Humayun'un 143 ve 148. maddelerine göre artık kalp para imal edenler ve kalp para sürücüleri 10 yıldan aşağı olmamak üzere kürek cezasına çarptırılacaklardır. Cezaya çarptırılanlar kanunun 19. maddesine göre ayrıca teşhir de edileceklerdir.⁵⁹

Bu cezaların 19'uncu yüzyılın ilk yarısındakine nispetle daha ağır şartlar içermesine ve sürelerinin uzun olmasına rağmen caydırıcılık etkilerinin kanun yapımcıların beklentilerini karşıladığı söylenemez. Neticede cezaların arttırılmasına rağmen tedavül eden kalp paralarda ve kalpazanlık suçlarında bir azalmanın olmadığı söylenebilir. Nitekim 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun yürürlükte olduğu 1907 yılına gelindiğinde bile resmi makamların; kalpazanlığın ortaya çıktığı Suriye ve Hicaz bölgelerindeki piyasalarda tedavül eden kalp para sorunu ve kalpazanlığın çözümünün ancak caydırıcılığı arttırılan kanunlarla mümkün olabileceği üzerinde durduğu görülür.⁶⁰

Cezaların arttırıldığı yüzyılın ikinci yarısında iç ve dış şartlar aynı şekilde ilk yarıdakine benzer şekilde devam etseydi, yapılan değişikliklerin umulan faydayı sağlaması mümkün olabilirdi. Ancak Sanayi Devrimi'nin etkisiyle Dünya hızla değişmekteydi. Osmanlı Devleti de mücadele ettiği iç sorunların ve dış şartların zorlamasıyla da olsa bu değişime ayak uydurma adına bir mücadele vermekteydi. Bu dönemde meydana gelen daha önce görülmemiş şekilde ortaya çıkan teknolojideki ve ulaşım imkânlarındaki gelişmeler, uluslararası ilişkilerdeki ve ticaretteki artış sahte para imalini, sürümünü kolaylaştıran sonuçlar doğurarak, kalpazanlar için kolay yoldan yüksek kazançlar elde etmeyi mümkün kılan şartları hazırlamıştır. Bütün bu gelişmelere ek olarak, Osmanlı Devleti'nin, içinde bulunduğu idari, siyasi, iktisadi, mali ve adli şartların zorlamasıyla şekillenen bir piyasada, Avrupa ile kurduğu ilişki biçimi kalpazanlar için bulunmaz fırsatlar sunmuştur.

Kanunların ne yönde teşekkül edeceğini etkilemesi bakımından, devlet idaresinin hangi zeminden soruna baktığı, suçu nasıl algıladığı ve suçlulara karşı nasıl bir duruş sergilediği de ayrıca önemlidir. Bu manada kalpazanlara ve piyasaya sürülen kalp paralara karşı devletin sorunu algılama biçiminde ve verdiği tepkilerde asırlar içinde bir değişim meydana geldiği

⁵⁶ BOA, A.MKT.MVL, 50/80, 4 Mart 1852 (1268 Ca 12).

⁵⁷ BOA, A.MKT.NZD, 66/99, 28 Kasım 1852 (1269 S 15).

⁵⁸ BOA, A.MKT.MVL, 50/80, 4 Mart 1852 (1268 Ca 12).

⁵⁹ Adliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335; BOA, A.MKT.MVL, 110/67, 18 Ocak 1851 (1276 Ra 15); Meclis-i Vâlâ (MVL), 829/92, 3 Kasım 1859 (1276 R 07).

⁶⁰ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3152/236347, 23 Eylül 1907 (1325 Ş 15).

söylenbilir. Bu değişimde Avrupa Medeniyeti'nin etkisi, özellikle 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununun gölgesinde şekillenen 1858 (1276) tarihli yeni ceza kanunda kendisini göstermiştir.⁶¹ İdari ve bürokratik yapısıyla Osmanlı devlet idaresinin, kalpazanlık kapsamında değerlendirilen fiillere ve suçlara karşı asırlar içinde değişen algı ve tepkisini kanunlarda olduğu gibi, kalpazanların takibinde, yakalananların yargılanma süreçlerinde ve verilen cezalarda açık bir şekilde görmek mümkündür.

Örneğin 1859 yılında kalpazanlık suçundan 3 sene kürek cezasına çarptırılan Yunan tebaasından Vasil Harokopo, kalan 13 aylık cezasının affedilmesini talep etmiştir. Yunan Sefareti'nin, babasının ölümü ve annesinin içinde bulunduğu zor durumu ileri sürerek ve mahkûmun bir daha dönmek üzere Osmanlı ülkesini terk edeceğine ilişkin bu af talebi, “*emsal niteliğine sahip daha önce verilen kararlara uygun bulunduğu*” gerekçesiyle Meclis-i Vâlâ tarafından kabul edilmiştir.⁶² Mahkûmun bir daha Osmanlı topraklarına adım atmayacak olmasının taahhüt edilmesi, kararın talep edilen yönde çıkmasında etkili olmuş gibidir. Ancak bu kalpazan bir daha Osmanlı ülkesine adım atmayacak olsa da bu af olayının, mesleği kalpazanlık olanlar üzerindeki ve kamuoyu nezdindeki olumsuz etkileri, memleket piyasalarında dalga dalga yayılmış olmalıdır. Bunun gibi kararlar bir çeşit kişiye özel af niteliğine sahipti. Bu durum kamu vicdanını zedelerken kalpazanları da cesaretlendirmekteydi. Öte taraftan kanunların caydırıcılık gücüne de ciddi şekilde zarar vermektedir.

Devlet idaresinin kalpazanlık suçundan hüküm giyenlere verilen cezaların infazı sürecinde müşfik davrandığına ilişkin örnekler hayli çoktur. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısına nispetle cezaların hayli az olduğu bir dönemde, 1846 yılında İzzet Efendi kalpazanlık suçundan 6 ay pranga cezasına çarptırılmıştır. Eşinin cezanın bitimine 2 ay kala mübarek günlere hürmeten mahkûmun affi konusunda verdiği arzualde yer alan af talebi kabul görmüştür.⁶³ 1852 tarihinde Kayserili Vasiliki sahte kaime imalinden dolayı dört sene süreyle pranga cezasına çarptırılmıştı. Cezasını çekerken kalan süreyi memleketine yakın bir yerde tamamlamak için talepte bulunmuştur. Bu talebi içeren arzual Meclis-i Vala'ya ulaşmıştır. Bir kalpazanın ümit ederek böyle bir talepte bulunmasını mümkün kılan adli ve idari iklim suça ve suçluya ilişkin devletin yaklaşımının ipuçlarını vermektedir.⁶⁴

İdari ve adli sistemin suça ve suçluya yaklaşımını ifade eden bir başka örnek de 1893 yılında meydana gelmiştir. Kalp para sürücülüğü suçundan 10 sene küreğe mahkûm edilen Hakkı isimli kalpazanın, annesi, eşi ve iki küçük çocuğunun iaşeleri gerekçe gösterilerek kalan 5 yıllık cezasının affedilmesine ilişkin talebinin kabul edildiği görülür. Mahkûmun, “*hüsn-ü hal*” olduğuna şahadet edilmekle beraber, af talebi mahalle muhtar ve azalarının da şahadetiyle güçlendirilmiştir.⁶⁵ Burada kamuoyunu oluşturan unsurlarda da kalpazanlık suçuna ilişkin algının izlerini görmek mümkündür.

Cezasını çeken kalpazanların mahkûmiyet sonrası muhatap oldukları bazı müeyyideler ise kanunların caydırıcılığını ortadan kaldıran bir diğer uygulamaydı. 1858 yılında kalpazanlık ve kalp para sürücüsü olmaktan ceza alanlar Osmanlı tebaasından değilse cezanın bitiminde sınırdışı edilerek ülkesine gönderilmekteydi. Bazen bu kişilerin bir daha İstanbul'a (suriçine)

⁶¹ Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s.230.

⁶² BOA, A.MKT.MVL, 109/62, 21 Ağustos 1859 (1276 M 22).

⁶³ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 81/1603, 3 Eylül 1846 (1262 N 12).

⁶⁴ BOA, A.MKT.NZD, 66/99, 28 Kasım 1852 (1269 S 15).

⁶⁵ BOA, İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN), 4/34, 19 Haziran 1893 (1310 Z 04).

girmeleri yasaklanarak yaşadıkları eyalete gönderildikleri görülür.⁶⁶ Bu kararlar, kalpazanların İstanbul'un dışında diğer eyaletlere girebilecekleri anlamına gelmekteydi.

Kalpazanlık töhmetiyle yargılanan bazı zanlılara uygulanan kanun hükümleri sorunun bir diğer cephesini oluşturmaktadır. Buna örneklik teşkil edecek bir olay 1860 tarihinde meydana gelmiştir. Hristo isimli bir zımmi üzerinde 94 adet altılık ve 4 adet de beşlik kalp akçe ile yakalanmıştır. Bu kişi, Bursalı Emin Efendi, Hüseyin Efendi ve uşağı ile birlikte bu kalp akçeleri piyasaya sürecekleri gerekçesiyle hapsedilmiştir. Buradaki suçlama kalp para sürücülüğüdür. Cezası ise ceza kanununun 143.maddesine göre 10 yıldan az olmamak kaydıyla kürek cezası verilmesidir. Ancak Hristo'nun bu paralardan henüz sadece 1 tanesini piyasaya sürdüğü için ceza kanununun 146.maddesine istinaden, 1 mecdiye altını nakit cezaya çarptırıldığı görülür. Diğerleri ise henüz bir kalp parayı sürmedikleri ve ceza kanununda bu konuda açık bir hüküm olmadığı gerekçeleriyle, hapis süreleri de dikkate alınarak kefalet ile serbest bırakılmışlardır.⁶⁷ Neticede, bütün bu yargılamalar henüz yakalanmayan sanatlarını icra eden kalpazanların ve kamuoyunun gözü önünde cereyan etmekteydi.

Şahsın suçlu da olsa daha az ceza almasının yolunu arayarak hukukunu korurken, kamu düzenini ve menfaatini göz ardı eden Tanzimat Devri'ndeki yeni yaklaşımı ortaya koyan bu tablo, devlet idaresinin ve kanunların birey ile kamunun menfaatleri çatıştığında kamuyu tercih eden geleneksel yaklaşımından ne derece ayrı düştüğünü göstermesi bakımından kayda değerdir.

1.4. Kalpazanların Kanuni Boşluklardan Yararlanması

Kanunlar bir suçun işlenmesi halinde uygulanacak cezayı belirlemenin yanında caydırıcılık özelliğiyle muhtemel suçları engelleyecek netliğe sahip olmalıdır. Bunun sağlanması ancak kanunun belli bir suça ilişkin her eylemi içermesi ile mümkün olacaktır. Eğer bir suça ilişkin ilgili kanunun kapsamadığı dolayısıyla boş bıraktığı gri alanlar varsa suça meyilli kişiler ve kesimler için bu eksikliklerin ortaya çıkartılıp suiistimal edilmesi kaçınılmazdır.

Bu manada 1858 tarihli ceza kanununun 143, 144 ve 145. maddeleri kalpazanlık suçuyla ilgili bütün eylemleri içermek bakımından yeterli değildi. Kanununun eksik bıraktığı bu gri alanları kalpazanlar kullanabilmekteydi. Yakalanmaları ve yargılanmaları halinde ise bu açıklar nedeniyle dava lehlerine sonuçlanabilmekteydi.

1859 senesinde Serkez adında bir kişinin, Dimetokalı bazı şahıslardan 1900 kuruşa satın almış olduğu üç baş öküzün bedeli için pirinçten yapma kalp akçe verdiği tespit edilmiştir. Serkez'in kalp akçe sürücülüğü suçu nedeniyle, ceza kanununun 143, 144 ve 145'inci maddeleri gereğince on sene küreğe konulması gerekir iken kalp paranın imalinde kullanılan maddenin pirinç olması nedeniyle bu fiil kalpazanlık olarak değerlendirilememiştir. Bu paraların madalya ve oyuncak türünden bir şey olduğuna hükmedilerek bu şahsın bu kalp paraları sikke yerine piyasaya sürmesiyle halkı aldatıp zarara uğrattığı, dolayısıyla kanun-ı cedidin 240. maddesine

⁶⁶ BOA, MVL, 811/57; 811/58, 11 Ağustos 1858 (1275 M 01).

⁶⁷ BOA, MVL, 839/25, 5 Eylül 1860 (1277 S 18). Ceza kanununun 146.maddesi: "Mevad-ı sabıkada beyan olunan kalp ve züyuf meskûkâtı sahih zannıyla alıp veren kimseler haklarında kalp sürücülüğü töhmeti olunmak iktiza etmeyip fakat o makule meskûkât-ı faside ellerine geçtikten sora kalp züyuf olduklarına vakıf oldukları halde sürerler ise sürdükleri meblağın üç mislinden az olmamak ve nihayet altı misline kadar olmak üzere ceza-yı nakdi 1 Mecdiye altınından aşağı olmayacaktır. Dâhiliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayun*, 1335.

göre yargılanabildiği görülür. Bu maddeye göre 1 sene süreyle mahallinde hapsolunarak sürenin sonunda tahliye olunması gerekecektir.⁶⁸

1914 yılına gelindiği bir tarihte bile, mevcut ceza kanunun kalpazanlığa ilişkin 143. 144 ve 145. maddelerinde altın ve gümüş meskûkâtın haricinde başka bir maddeden mesela (yukarıda pirinçten olduğu gibi) nikelden kalp akçe imal edenler, tedavülüne ve Osmanlı Devleti'ne girişine yardımcı olanlar hakkında açık bir hüküm bulunmamaktaydı. Bu yılda Malatyalı İbrahim adında bir şahsın nikelden mamul kalp akçeyi piyasaya sürmesi nedeniyle yapılan yargılamasında kanundaki eksiklik dava sürecinde sorun teşkil etmiştir. Mevcut ceza kanununun 144.maddesine dayanılarak, Dersaadet Cinayet Mahkemesi tarafından 3 sene kürek cezasına çarptırılması temyiz sürecinde hukuka uygun bulunmamıştır. Zira, ceza kanununun ilgili 144.maddesi altın ve gümüş meskûkâtın kalpazanlığı üzerinde durmakta diğer madenlerden imal edilen meskûkâtı kapsamamaktaydı.⁶⁹

Denizyoluyla ithal ve ihraç edilen ziynet altınları ve akçe gurupları Rüşumat İdaresi'ne bağlı İstanbul (Dersaadet) Dâhiliye Gümrüğü tarafından iki nedenle incelenmekteydi. Biri içlerinde saklanmış gümrüğe ait bir mal olup olmadığının tespiti, diğeri ise gümrükten geçen ziynet altınları ve meskûkâtın sahil olup olmadığıydı. Çünkü iç piyasaya menşei yurt dışı kaynaklı olan ciddi miktarlarda kalp ziynet altını sokulmaktaydı.⁷⁰ Başta Avrupa olmak üzere, Mısır ve bazı vilayetler üretimin gerçekleştirildiği yerlerdi. Yerli ve yabancı sarraflar bu ticarete başrol oynuyorlardı. Bazı sarraflar bu kalp ziynet altınları yurt dışından bizzat sipariş ediyorlardı. İstanbul'a giren bu altınlar, özellikle Galata ve Balıkpazarı'ndaki sarraflar eliyle Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde piyasaya sürülüyordu. Bu dönemde sarrafların gerçek ziynet altınları yerine sahte olanlar üzerinden bir ticarete yoğunlaşmalarının başlıca nedeni sahtelerden yüksek kazançlar elde edebilmeleriydi.⁷¹

Bu dönemde, gümrüklerde yapılan incelemelerde ziynet altınlarında eksik vezin veya taklit şüphesi oluşur ise bu altınlar vezin ve ayar muayenesi için Postahane İdaresi aracılığıyla Meskûkât-ı Şahane İdaresi'ne gönderilmekteydi. Yapılan muayene sonucunda vezni, ayarı tam ama taklit olduğu tespit edilenler kesilmekte ve gümrük yetkilileri tarafından sahibine iade edilmekteydi. Eksik ayar olduğu tespit edilenler ise ilgili kanun gereği sahibi ile birlikte Zaptiye Nezareti'ne gönderilmekteydi.⁷²

Takip edilen bu işlemlerde, taklit olanların kesilip sahibinin cezai bir işleme tabi olmadan serbest bırakılması ve eksik ayar ziynet altınları konusunda da tutuklamaya gidilememesinin başlıca nedeni kanunlardı. Bu konuda, kanunlarda yeterli kapsayıcılığın ve açıklığının

⁶⁸ BOA, A.MKT.MVL, 111/67, 19 Kasım 1859 (1276 R 23). Ceza Kanunu'nun 240.maddesi: "Her kim altın ve gümüşün ayarı veya sahil cevher gibi satılmış bir yalancı taş veya sair her nev-i maddenin keyfiyeti üzerine müşteriyi aldattır veyahut eksik vezin şeyler üretmek bey' olunan eşyanın kıymeti hakkında hile eyleyir ise üç aydan bir seneye kadar hapsolunur ve tazmin-i zarar ettirildikten başka bedel-i tazminin dörtte biri miktarını tecavüz etmemek ve üç mecdiyeden aşağı olmamak üzere ceza-yı nakdi alınır ve eksik vezin şeyler dahi imha edilir. Dâhiliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayunu*, 1335.

⁶⁹ BOA, İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), 79/18, 15 Nisan 1912 (1330 R 27). Neticede kanundaki eksiklik yapılan bir düzenlemeyle giderilmiştir. 1 Şaban 1332 tarihinde (12 Haziran 1330) Meclis-i Mebusan tarafından kabul ve Sultan Mehmet Reşat onayı ile düzenlenen kanunun 1. Maddesi: "Her kim Memalik-i Osmaniye'de tedavül etmekte bulunan altın ve gümüşten başka Meskûkât-ı Osmaniye'yi mukalliden sikke kat' eder ve yahut bunları Memalik-i Osmaniye'ye ithal ile veya bu misillü kalp meskûkât sürücülüğüyle meşgul olur ise muvakkaten küreğe konulur" şeklinde yenilenmiştir. BOA, İ.DUİT, 79/28, 25 Haziran 1914 (1332 Ş 01).

⁷⁰ Ziynet altını üretimi ilk kez 1898 yılında II.Abdülhamit döneminde gerçekleştirilmiştir. Bundan önce piyasada çeşitli altın paralar ziynet altını rolünde talep görüyordu. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Ziynet Altını 1898-1922", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 33, İstanbul 2015.

⁷¹ Bölükbaşı, agm, s.121-122.

⁷² BOA, DH.MKT, 2411/37, 25 Eylül 1900 (1318 C 9).

bulunmaması bu uygulamalara meydan vermektedir. Bu eksiklikler kalpazanların işine yaramaktaydı ve bu şahıslar kanunlarda tespit ettikleri açıklardan faydalanarak sanatlarını icra etmekteydi.

Bu dönemde, Anadolu ve Rumeli'ye yayılan Rubiyye, Mahmudiyye, Hayriye vb. ziynet altınlarını elinde bulunduran ve tedavülüne meydan veren sarraflar hakkında kanunlarda açık bir hüküm bulunmaması nedeniyle kanuni bir muamele icra edilememekteydi.⁷³ Zaptiye Nezareti bu ayarı düşük ziynet altınlarının piyasalarda günden güne arttığı ve halkın bu durumdan zarar görmesi nedeniyle bu konuda bir düzenleme yapılması gerektiğine ilişkin talepte bulununca Şurayı Devlet'in kanuni bir düzenleme yaptığı görülür. Bu düzenlemeye göre, sarraflarda bulunan kalp, taklit, ağırlığı ve ayarı eksik, eski ve yeni bütün altınların tedavülü yasaklanmıştır. Üç ay içinde bu altınlar, gerek doğrudan doğruya sahibi tarafından veya sahibinin müracaatıyla memurlar eliyle kesilerek iptal edilecek ve Meskûkât-ı Şahane İdaresi bu eksik ayar altınların yerlerine içerdikleri hakiki kıymetleri nispetinde yeni ziynet altınları verecektir. Eğer ilgili süre içinde gerekli işlemler yapılmaz ise bunları imal eden ve alıp satanlar hakkında ceza kanunun ilgili hükümleri tatbik edilecektir.⁷⁴

Eksik ayar altınlar konusunda yapılan bu düzenleme kalp altınların yakalandığı kişi ve kişiler yabancı ülke tebaası olması halinde uygulama farklılaşmaktaydı. Zaptiye Nezareti bu konuya dikkat çekerek konuyu Şura-yı Devlet'e taşımıştır. Ancak netice yabancılar lehine sonuçlanmıştır. Söz konusu olayda asker olan Ahmet bin Muhammed ile Ahmed bin Ahmed isimli iki asker İngiltere menşeyli kalp ziynet altınlarını halka sattıkları gerekçesiyle tutuklanmıştır. Verilen kararda, altınları satanların yabancı olmaları etkili olmuştur. Altınların tuğraları ve yazıları itibarıyla sahil ayar altın gibi olmaları gerekçe gösterilerek "*adem-i mesuliyet*" kararı verilen zanlılar serbest bırakılmıştır.⁷⁵

Bu durum, bir kanuni boşluktan ziyade, gelişmiş Avrupa ülkelerini ve elçilerini karşısına almak istemeyen Osmanlı idaresinin bu devletlere karşı durma kabiliyetine sahip olmamasıyla açıklanabilir. Öyle anlaşılıyor ki kanunlardaki bir kısım eksikliklerin var olmasının nedenlerinden biri, tüm ihtimallerin dikkate alınarak iyi hazırlanmış bir kanun metni olmaması iken bir diğeri ise Osmanlı yönetiminin uluslararası baskının etkisinde istemeyerek de olsa bilerek bu açıkları görmezden gelmek zorunda kalmasıdır.

1.5. Devlet İdaresinin Kalpazanlığa ve Kalp Paralara Karşı Tutumu

Devlet idaresinin, kalpazanlara ve kalp paralara karşı uyguladığı politikalarda, halkın ve bizzat çalışan memurların menfaatini korumak ile sahtecilik olayları karşısında tavizsiz bir duruş sergilemek arasında kaldığı görülür. İdarenin, halkın veya memurların menfaatini dikkate alarak verdiği bazı kararlar, yürüteceği mücadelede, sorunu azaltan değil bilakis artarak devam etmesini besleyen sonuçlar doğuracak nitelikteydi.

⁷³İzmit sancağına tabi Geyve kazası ahalisinden Anastas tarafından satılmakta olduğu halde derdest edilerek kalp olduğu ve balık pazarında banker Avram Ruvi evlatlarından alındığı anlaşılmış olan, Ertuğrul sancağı mutasarrıflığından tahrirat ile irsal olunan altınlar kalp olmayıp nakısu'l ayar ziynet altınlarından bulunduğu ve bunları celp ve furuht eden İtalya tebaasından Kezzaççioğlu Avramın oğulları Samuel ve Levi ve Marko haklarında muamele-i kanuniye ifası hakkında biddefaat ciheti adliyyeye teslim oldukları halde adliyyece maznuniyetlerini mucib bir kötü ahval görülememesinden naşi men-i muhakemelerine karar verilerek altınların kendilerine iade edildiği beyanıyla Zaptiye Nezareti Celilesinden bu kere alınan tezkirede dahi tekid-i keyfiyet buyurulmuştur." BOA, DH.MKT, 488/68, 26 Nisan 1902 (1320 M 17).

⁷⁴ BOA, DH.MKT, 488/68, 26 Nisan 1902 (1320 M 17).

⁷⁵ Zaptiye Nezareti yanlış olan bu uygulama hakkında bir düzenleme yapılması için Şura'yı Devlet'e müracaat etmiştir. BOA, BEO, 2040/152981, 9 Nisan 1903 (1321 M 11).

Zaman zaman bu duruma ilişkin örnekleri içeren gelişmeler yaşanmıştır. Mesela bu olaylardan biri İzmir'de meydana gelmiştir. Kaimenin taşrada tedavülünün yasaklanmasıyla İzmir gibi büyük merkezlerde tüccar elinde bulunan kaimeler toplanıp hazineye gönderilmiştir.⁷⁶ İzmir Efrenç Gümrüğü'nün hasılatı her zaman olduğu gibi sandık Emini Süleyman Feyzi Efendi tarafından muhassıllık mal sandığına teslim edilip buradan diğer vergiler ile beraber maliye hazinesi'ne gönderilmekteydi. Bu süreçte maliye hazinesine gönderilen 1840-1841 (1256) senesi gelirlerinden 38 bin kuruşluk kaimenin sahte çıktığı görülmüştür. Ayrıca aynı yıl İzmir muhassıllığının sandığından da 12 bin kuruşluk sahte kaime çıkmıştır. Bu sahte kaimelerin kaynağı tespit edilememiştir. Sandık Emini'nin maaşı 750 kuruştur ve ayrıca sorumlu memurların gelirleriyle bu sahte kaimeyi tazmin etmesi çok zordur. Hazine, memurların tazmin etmesinin mağduriyetlere neden olacağı gerekçesiyle bu sahte evrakın mahsup edilmesini talep etmiştir. Konu Meclis-i Vala'da görüşülmüş ve sadece bir defa olmak şartıyla bu kalp kaimelerin hazine tarafından karşılanması uygun görülmüştür.⁷⁷ Bu sahte evrakın hazine tarafından mahsup edilmesi enteresan bir uygulamadır. Adli ve mali devlet idaresinin suç ve suçlulara karşı kararlı duruş sergileme konusundaki dik duruşunu zaafa uğratan bu tip bir mashup uygulamasının, sahte para tedavülü sorununa odaklanması gereken memurların dikkat ve disiplininini azaltan, neticede kalpazanları cesaretlendiren sonuçlar doğurması kaçınılmaz olmuştur.

Zaman zaman halk, ellerindeki kaimeyi Maliye Hazinesi'nden faiz almak üzere ibraz ettiğinde sahte olduğunu öğrenmekteydi. Bu tip kaimeler bazen gerçeğiyle (ilk sürümde olduğu gibi) değiştirilmekte bazen de sahibinin zararına makasla kesilerek iptal edilmekteydi.⁷⁸ Mali idarenin sahte kaimenin bedelini ödeme politikası tecrübesizliğin bir ifadesi mi yoksa adalet duygusunun ve halkı (para piyasasını) koruma yaklaşımının bir neticesi midir? Cevap her ne olursa olsun her iki durumda da bu tip uygulamalar halkın ve memurların dikkatini azaltan, kalpazanlara alan açan sonuçlar doğuracak niteliğe sahiptir.

Sahte paranın bedelini tazmin etme uygulaması, daha çok sikke piyasasında başvurulan bir politikaydı. 1840'lı yıllarda piyasada en bol olan kalp sikkelerden olan beşliklerin ele geçirilmeleri halinde hakiki kıymetleri tespit edilip bedelleri sahiplerine ödenmekteydi.⁷⁹ Aynı politika diğer sikkeler içinde geçerliydi. Kıbrıs adasında ele geçirilen fındık rubiyesinin darphanede yapılan muayenesi sonucu 9,5 kuruş 5 para değerinde altın içermesi nedeniyle ayarın sahil para gibi olduğu ancak Darphane-i Amire tarafından basılmadığı için kalp olduğu ifade edilmiştir. Sorunu çözmek üzere başvurulan politika ise, ada piyasasında bunun gibi tedavülde olan paraların toplatılıp bedellerinin sahiplerine ödenmesi olmuştur.⁸⁰

Devlet idaresinin verdiği kararlar gözetildiği hassasiyet, müslüman halkın sahip olduğu "yabancılar tarafından gözlemlenen" bazı özelliklerle uyumluydu. Bu manada, bazı yabancılara göre, kalp paraların çeşitli eyalet piyasalarında gerçeklerinden ayırt edilememesi ve piyasaya kolayca sürülerek yaygın bir şekilde tedavül etmesini kolaylaştıran nedenlerden biri, Türklerin (Müslümanların) sahip olduğu bazı özelliklerdi. Bu manada Amerikalı edebiyatçı yazar Francis Marion-Crawford Türklerin karakterine dikkat çekmiştir. Yazar bu

⁷⁶ İstanbul dışında taşra piyasalarında kalp evrak-ı nakdiyeyi fark etmek çok daha zordur. Bu nedenle kalpazanlar kalp paraları evvela taşrada piyasaya sürüp oradan asıl hedef olan İstanbul piyasasına taşımaktaydı. Bu duruma bir çare olarak Devlet İstanbul taşra arasında evrakı nakdiyenin giriş ve çıkışının engellenmesi yoluna gitmiştir. İkinci sürümün (15 Ocak 1841) İstanbul dışında tedavülü yasaklanmıştır. BOA, A.MKT.NZD, 395/76, 25 Ocak 1862 (1278 B 24).

⁷⁷ BOA, İ.MVL, 25/386, 22 Temmuz 1841 (1257 C 02); Kürkman, *agm*, s.10.

⁷⁸ Kürkman, *agm*, s.9.

⁷⁹ Ölçer, *age*, s.13.

⁸⁰ BOA, A.MKT.UM, 447/60, 10 Ocak 1861 (1277 C 27).

konudaki görüşlerini “1890’larda İstanbul” eserinde şu şekilde ifade etmiştir: “*Türk kolayca aldatılabilir ve onun bu saflığından yararlanmak isteyen fırsatçılar dünyanın her yerinden Osmanlı Ülkesine toplanıyordu. Türk kendi zararına olacak derecede dürüsttü. Onu sürekli sömüren kurnaz Rumların ve Ermenilerin dengi değildi. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Farisiler, Hintliler... Katıksız (saf) Türk’ün böyle kimseler karşısında hiç şansı yoktu.*”⁸¹

İncelenen belgelerde kalpazanlık suçuna bulaşan kişilerin büyük bir ekseriyetle Osmanlı ülkesinde ikamet eden veya etmeyen yabancılar ile gayrimüslim Osmanlı tebaası arasından çıkan kişiler olduğu görülmüştür. Bu durum, yabancıların ve bunların karşısındaki Türklerin durumuna ilişkin yazarın yaptığı değerlendirmeyi daha anlamlı hale getirmektedir.

2. Kalpazanlığı ve Kalp Paraların Tedavülünü Besleyen Dış Faktörler

2.1. Uluslararası Piyasalarda Paranın Tedavül Hızı ve Para Talebindeki Artış

19’uncu yüzyıl boyunca, Dünya ekonomisi olağanüstü seviyelerde büyümüştür. Bu büyümenin hem nedeni hem de bir sonucu olarak önceki yüzyıla nispetle 3 kat daha fazla artan dünya ticareti, bu asırda reel fiyatlarla 50 kat artmıştır. Bu artışlar gelişmiş ülkelerde olduğu gibi diğer az gelişmiş ülkelerde de meydana gelmiştir.⁸²

Uluslararası ticaret bu dönemde Osmanlı ekonomisini de merkez çevre ilişkisi içerisinde kendi nüfuz alanına çekmiştir. Öyle ki, Osmanlı Devleti’nde 19’uncu yüzyılda meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimin yönü ve niteliği uluslararası ticaretin etkisinde şekillenmiştir.⁸³

Bu dönemde uluslararası ticarete meydana gelen gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin dış ticaret hacmini son derece arttırmıştır. Devletin çekirdek bölgelerinde dış ticaret 1840’lar ile 1914 arasında 10 kattan fazla artmıştır. Dolayısıyla ticaretin yoğunlaştığı ve arttığı bölgelerde paraya ve para kullanımına olan talep hayli yükselmiştir.⁸⁴ Para piyasasında talebin arttığı piyasa şartları, beraberinde tedavül hızını da arttırmıştır. Bu asırda, para talebi ve tedavül hızında meydana gelen artış, çalışmada ele alınan kalpazanlığı ve kalp paraların tedavülünü besleyen diğer faktörlerle birleşerek, kalpazanlar için uygun zaman ve zeminin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir.

Osmanlı piyasalarında kalpazanlık faaliyetlerinin etkinliğinin artması ve kalp paraların piyasalarda tedavül etme imkânı bulmasıyla, devletin siyasi, idari, iktisadi ve mali gücünde meydana gelen değişim arasında süregelen ters orantılı bir ilişki söz konusuydu. Devletin çağdaşı olduğu diğer devletler karşısındaki gelişmişlik seviyesini ortaya koyan bu alanlarda, büyük oranda uluslararası piyasalarda meydana gelen iktisadi gelişmelerin etkisiyle, zamanla meydana gelen irtifa kaybı, kalpazanlığın ve sahteleri piyasalarda dolaşan madeni ve kâğıt paraların artışına neden olan gelişmelerin zeminini hazırlamıştır.

Bu dönem içinde uluslararası ilişkilerin ve piyasaların öncesine nispetle görülmemiş oranlarda gelişmesi, Osmanlı paralarına yoğunlaşan kalpazanlığa ilişkin dinamiklerin beslediği iklimi ortaya çıkarmıştır. Böylece, iç ve dış gelişmelerin ikliminde ve uluslararası piyasaların geliştiği bir zeminde beslenen kalpazanlık yıllar içinde artan bir ivmeyle bireysel bir kazanç yolu olmanın ötesinde daha çok yaygın, örgütlü iç ve dış bağlantılarla çalışan şebekelerin bir faaliyet alanı haline gelmiştir.

⁸¹ Francis Marion-Crawford, *1890’larda İstanbul*, çev: Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.12.

⁸² Donald Quataert, “19.Yüzyıla Genel Bakış; Islahatlar Devri 1813-1914”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, s.896.

⁸³ Quataert, *agm*, s.894.

⁸⁴ Pamuk, *agm*, s.1083.

2.2. Yabancı Ülkelerin Tutumu ve Yabancılara Tanınan Ayrıcalıklar

Yabancı ülkelere ait kurumların Osmanlı meskûkâtını ve kâğıt parasını taklit eden kalpazanlara ve kalp paraları piyasaya sürenlere veya sürecin her hangi bir aşamasına dâhil olanlara karşı tutum ve davranışları Osmanlı idaresi için hayal kırılığına neden olmaktadır. Hatta yaşanan bazı örnek olayların, kalpazanları adeta yaptıkları kanunsuz işte rahatlatacak ve cesaretlendirecek niteliğe sahip olduğu da iddia edilebilir. Bu manada kalpazanları tedirgin edecek bir kontrol ve takip sürecinin işlememesi bir tarafa, zaman zaman yakalanan kalpazanların yargılanma süreçlerinde bile bazı ülkelere ait mahkemelerin, hatta Osmanlı Devleti'ndeki elçiliklerin suça karşı ilgisizliğini ve tarafgirliğini ortaya koyan örnekleri görmek mümkündür. Bu durum yabancı bir yazarın tespitiyle; “*Osmanlı ülkesindeki yabancı ülke vatandaşları her hangi bir gayri kanuni işe karıştıklarında ve yakalandıklarında her zaman elçiliklerine haber verilmesini istiyorlardı. Bu elçiliklerde onları serbest bırakıyordu.*” şeklinde özetlenmiştir.⁸⁵

Yabancı devletlerin tutumunu ortaya koyan bir yargı kararı 1880-1881(1298) tarihinde İsviçre'de verilmiştir. Burada bir kalpazanlık davasını yürüten mahkeme, Osmanlı meskûkâtının taklitleri olarak imal edilen kalp paraların İsviçre hükümeti nezdinde kabul edilen paralardan olmadığı gerekçesiyle dava ile ilgili cezai bir işlem gerekmediğine hükmetmiştir.⁸⁶

İstanbul'dan Newyork'a uzanan bir başka kalpazanlık olayında buradaki mahkemenin, İsviçre'dekini aratmayacak şekilde karar verdiği görülür. 1858 yılında meydana gelen bu davada, kaime kalpazanlığından İstanbul'da yakalanan Sevasti adlı bir kadın, sahte kaimeleri ABD'de Newyork şehrinde Harrison isimli bir şahsa imal ettirdiğini itiraf eder. Newyork'taki Osmanlı şebhenderliği vasıtasıyla Harrison'un bu şehirdeki matbaasında arama yapılır. Aramada 12 adet basmakalıp, 27 adet tuğra, 16 civarı Hazine-i Amire'ye ait mühür vb. suç aletleri ve çok fazla sahte kaime ele geçirilir. Harrison mahkeme sürecinde; “*Osmanlı kaimesi bastığını bilmeyip, verilen siparişin ticari şişelere sarılmak üzere Çince etiketler olduğunu zannettiğini*” söyleyerek savunmasını yapar. Dava neticesinde mahkeme, garip bir şekilde Harrison'un “*delil yetersizliğinden*” suçsuz olduğuna hükmeder.⁸⁷

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın büyük oranda şekillendirdiği 19'uncu yüzyıl, sahip olunan haklar ve yüklenilen sorumluluklar bakımından yabancı olanlara, tebaa olanlardan çok daha fazla fırsatların sunulduğu bir dönem olma özelliğine sahip olmuştur. Bu sonucun oluşmasında etkili olan en önemli nedenlerden biri, yabancı ülke vatandaşlarına tanınan ayrıcalıkları ifade eden “kapitülasyonlar”dır.

Osmanlı madeni ve kâğıt parasının sahtelerinin üretilmesinde ve muhtelif eyalet piyasasına sürülmesinde yabancıların azımsanmayacak derecede etkili olmasının en önemli nedeni, bu kapitülasyonlar kapsamında yabancı ülke vatandaşlarına tanınan ticari ve adli ayrıcalıklar olmuştur. Osmanlı ülkesi sınırları içinde yaşayan, ticaret yapan veya geçici süreyle bulunan yabancı ülke vatandaşlarına bu kapsamda verilen “ma'suniyet-i şahsiye ve mesakîn” ayrıcalığı ile birlikte yabancıların vatandaşı oldukları ülkelerin konsolosluklarına tabi olma hakkı, diğer suçlarda olduğu gibi kalpazanlık kapsamında da değerlendirilebilecek faaliyetlerde bulunan yabancılar için emniyetli bir kalkan olma görevi görmüştür.⁸⁸ Bu süreçte,

⁸⁵ La Baronne Durand de Fontmagne, *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 65.

⁸⁶ Hasan Ferid, *age*, s.193.

⁸⁷ BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Kalemî (HR.H), 114/2, 17 Kasım 1858.

⁸⁸ Enebilirin masuniyet-i meskenleri hakkında kapitülasyonların 14.maddesine göre “Ecanibin ikametgâhı ta'rizden masundur. Konsolos veya vekili hazır bulunmadan zaptiye-yi adliye memurları ecanibin meskenine duhul

kanunların ve elçiliklerinin himayesi altında zor da olsa yakalanabilen kalpazanların üzerlerinden ve evlerinden, kalpazanlık suçuna ilişkin çıkan alet ve edevatın miktar ve çeşidi, meskenlerin adeta bir imalat hane gibi kullanıldığını ortaya koyar niteliktedir.

1852 yılında yakalanan, kalpazanlıkla ünlü bir ecnebinin evinde yapılan aramada küçük ölçekli bir darphaneyi dolduracak malzeme ele geçirilmiştir. Bu malzemeler; 10 adet kalp altılık sikke, basılmış veya basılacak olan 100 adet altılık, altılıkları kesen 10 adet somun, pirinç somun, derece, pergel, zimba, törpü, kâğıt, şarap tortusu kâğıt, kezzap suyu ve imalatta kullanılan çeşitli makine parçalarıdır.⁸⁹

Yine 1861 yılında dönemin ünlü kalpazanlarından olup, çetesi Mesina ve Bolonya'ya kadar uzanan Sardunyalı Piyaniki'nin Beyoğlu'ndaki evinde yapılan aramada bir imalathane ortaya çıkarılmıştır. Piyaniki'nin evinde sikke üretimi için kullanılan birçok makine, yerli ve yabancı kalp sikke ve kaime ele geçirilmiştir. Ele geçirilen materyal şaşırtıcı miktar ve çeşitliydi. Bunlar; 185 adet yirmilik kaime, 1 adet yirmilik kaime makinesi, 4 adet mahfaza içinde yirmilik kaime kalıbı, 2 adet yüzük altın mecdiye sikkesi, İngiliz ve Fransız lirası, altın sikkenin makine aletleri, 115 sahife pembe ve mavi kalın kâğıt üzerine alınmış prova, 1 adet yirmilik kaimenin arkası için mühür, eski yirmilik kaime basmak için kesilmiş bir takım kâğıt ve kalıp, makine içinde 108 adet yirmilik kaime, şişe içinde mürekkep, rende ve sair aletler, iki adet mermer taş, 1 adet çâryek altını mecdiye kalıbı, bir takım onluk kaime provası, altın makinesinin aletleri, çarkı çevirmek için ipli demir, bir miktar kükürt, 2 adet demir maşa, kısaç ve 10 adet demir kaleminden oluşan muhtelif parçalardan oluşmaktaydı.⁹⁰

2.3. Uluslararası Gümüş Madeni Piyasasında Meydana Gelen Gelişmeler

Uluslararası maden piyasasında meydana gelen gelişmelerin yansımaları neticesinde uluslararası para piyasalarında önemli değişiklikler olmuştur. 1870'lerde Amerika'da büyük miktarda gümüş madenin keşfiyle dünya gümüş üretimi artmaya başlamış ve 19'uncu yüzyılın son çeyreğinde gümüşün dünya piyasalarındaki fiyatı aynı yüzyılın ortalarındaki fiyatın yarısına kadar inmiştir. Bu durum altın karşısında gümüş fiyatını 16'ya 1'den, yüzyıl sonunda 35'e 1 oranına kadar azaltmıştır. Bu durum karşısında çift metalli sistemi takip eden ülkeler bir tedbir olarak altın standardına dönmeye başlamıştı. Artık 1880'lerde Avrupa ülkelerinin çoğu altın standardına geçmişti. Bu süreçte Avrupa'da ve diğer bölgelerde gümüş para darphaneler tarafından üretilmemiştir. Altın para karşısındaki gümüş paranın rayicini korumak için artık darphanelere gümüş getirilerek sikke kesilmesi yasaklanmıştır.

Uluslararası piyasalardaki gelişmelerin etkisiyle Osmanlı Devleti de 1881 (1296)'de çift metalli sistemi terk etmiştir. Gümüş sikkelerin tedavülü devam etmekle birlikte Osmanlı para birimi altın üzerinden tanımlanmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti Avrupa devletlerine göre daha geç denilecek bir zamanda 3 yıl sonra gümüşten sikke darbını terketmiştir. Bu tarihe kadar

edemez." İbn-i Refet Muhammed Memduh, *Kapitülasyon yahut Memalik-i Osmaniye'de Ecnebinin Haiz Olduğu İmtiyazât*, Dersaadet 1327, s.11.

⁸⁹ BOA, A.MKT.MVL, 50/80, 4 Mart 1852 (1268 Ca 12).

⁹⁰ Piyaniki'nin üzerinden ve evinden çıkan diğer malzemeler, 5 adet altın kaplama saat, kapaksız küçük saat, suvarı yazılı altın saat, yeşil mineli altın saat, 2 adet iki kapaklı altın saat, 2 adet tesbih, 1 adet akik küpe taklidi, 3 adet istavriz, altın halka, 3 adet mercanlı gümüş parçası, 1 adet madeni külçe, 2 adet boş yüzük muhafazası, frenk altınından küpe, 8 adet ufak ve 1 adet büyük olmak üzere 9 adet maden kaşık, 1 adet maden kepçe, 10 adet maden bıçak, 12 adet maden çatal, demir sıırım kabızalı 10 bıçak ve 1 çatal, kırmızı mukavva mahfaza içinde zimba, kulplu ve iki kapaklı sepetten oluşan malzemelerdi. BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 467/31253, 30 Ocak 1861 (1277 B 18).

olan olmuştur ve 1 Osmanlı Lirası'nın karşılığı olan 100 kuruş, 108 kuruşa kadar yükselmiştir.⁹¹

Uzun süre darp edilmemesine rağmen mecediyenin rayicinin 107-108 kuruşta sabit kalıp değerinin artmaması, dönemin Divan-ı Muhasebat İkinci Reisi Sakızzâde Ermenak Bey tarafından endişe verici bir durum olarak görülmüştür. Maden ve para piyasası açısından enteresan olan bu durumun nedenini açıklayan meskûkât müdürü Hasan Ferid, maden değeri yarı yarıya inmiş gümüşten, ayarı aynı kalp mecediyelerin Avrupa ülkelerinde darp edilip Osmanlı piyasalarına sürüldüğünü belirtir. Uluslararası gümüş piyasasındaki gelişmeler, Hasan Ferid'in tespit ettiği gibi, itibari değeri gerçek maden değerinin hayli üzerinde olması nedeniyle gümüşün külçe halinde ve kalp akçeler şeklinde kaçak yollarla Osmanlı ülkesine sokulmasına neden olmuştur. Özellikle bu ayarı aynı taklit mecediyeler Avusturya, İngiltere ve İsviçre'de darp olunmaktaydı. İngiltere'de basılan mecediyeler Mısır yoluyla Beyrut, Şam ve Haleb'e ulaşılmaktaydı. Bunlara piyasada "*İngiliz Mecidiyesi*" adı verilmekteydi.⁹²

Gümüşün külçe halinde ve kalp akçeler halinde ülkeye sokulduğunu ifade eden Hasan Ferid'e karşın, 1911 yılı 21 Haziran tarihinde Maliye Nezareti'ne sunulan "İslahat-ı Meskûkât Komisyon Raporu"nda ise; "*gümüş paranın itibari değeri ile içeriğindeki gümüş miktarının değeri arasındaki fark kalpazanlar açısından büyük bir çıkar kapısı olmakla birlikte, bu menfaate rağmen meydan-ı tedavülde bulunan sahte mecediyelerin pek az bir ehemmiyeti haiz olduğu muhakkaktır*" kanaati hâkimdir.⁹³ Oysa çalışma sürecinde incelenen bini aşkın belgede kalpazanların, sahtelerini imal edip piyasaya sürdüğü meskûkât içinde en fazla yoğunlaştığı sikkelerin gümüş paralar olduğu görülmüştür.

Sonuç

Kalpazanlık sorunu/olgusu sadece gayri meşru yollarla kolay bir şekilde para kazanmak isteyen tamahkâr insanların varlığına bağlanamaz. Tarihin her döneminde sorunun çeşitli kaynaklardan beslenen nedenleri söz konusu olmuştur. Ancak önemli olan bu nedenlerin çeşitliliğinin ve derinliğinin ne olduğudur. Zira çoğu zaman sonucun ne olduğundan ziyade nedenlerin neler olduğu, anlamak çabası adına daha önemli hale gelmektedir.

Çalışmanın kapsadığı dönem içinde, kalpazanlığı arttıran ve kalp paraların piyasalarda tedavül edebilme imkânı bulabilmesini mümkün kılan nedenlerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu nedenler, dönemi farklı boyutlarıyla daha geniş çerçevede anlamaya yönelik önemli ipuçları vermektedir. Bu manada, kalpazanlığı ve kalp paraları besleyen iç ve dış faktörler; milli ve uluslararası bir zeminde ortaya çıkan, devletin içinde bulunduğu siyasi, idari, iktisadi ve mali bakımdan karşı karşıya olduğu sorunlara işaret etmektedir.

Bu dönemde, iç ve dış nedenlerden beslenen sorunların baskısı altında hayata geçirilen maliye ve para politikaları, neticede kalpazanlığı besleyen ve kalp paraların piyasalarda tedavülünü arttıran sonuçlar doğurmuştur. Devlet idaresinin içinde bulunduğu acil finansman ihtiyacının baskısı, reel değeri ile itibari (nominal) değeri farklı sikkelerin basılması veya ilk kaimelerin elle yazılarak piyasaya sürülmesi gibi para politikalarını doğurmuştur. Oysa sahte madeni veya kâğıt paranın memurlar tarafından bile çoğu zaman tespit edilemediği bir piyasa şartları söz konusuydu. Neticede fayda maliyet analizi iyi yapılmamış, geç kalınan veya

⁹¹ Toprak, devletin monometalizme geçişi sakıncalı bulmuş olabileceğini zikreder. Çünkü genel tedavül aracı 20 kuruşluk gümüş mecediyeler ve bunun altındaki daha ufak maden paralarıdır. Ayrıca, "Kıymetli maden stoklarının sınırlı olduğu bir ülkede tek metalli bir sistemi özendirmek tedavül araçlarını daraltabilirdi." der. Toprak, *age*, s.26.

⁹² Hasan Ferid, *age*, s.127, 193; Pamuk, *age*, s.234-237.

⁹³ Toprak, *age*, s. 32, 287. "İslahat-ı Meskukat Komisyonu Raporu"nun tam metni için bkz. *Gös.yer*, s.271-287.

aceleyle başvuru politikalar, kalpazanlığın ve kalp paraların da ötesinde, devletin başına daha büyük belalar açan yeni sorunların tetikleyicisi olmuştur.

Teknolojinin geliştiği, uluslararası ilişkilerin ve ticaretin son derece arttığı, kalpazanlığı çok daha kolaylaştıran ve kazançlı hale getiren 19'uncu yüzyıl şartlarına rağmen, kalpazanlık suçunun önceki asırlara oranla azalan cezası ve kanunlarda yer alan açıklar, kanunların caydırıcılığını büyük oranda azaltan sonuçlar doğurmuştur. Avrupa devletlerinin siyasi baskısı yanında, Osmanlı idaresinin adli alanda gerçekleştirdiği reformlar yoluyla kendini Avrupa sistemiyle uyumlu hale getirme arzusu/çabası, bu sonucun oluşmasında etkili olmuştur.

Suçtu sabit olan kalpazanlara veya kalp paraların tedavülüne karşı, devletin caydırıcı ve net olmayan, duruma göre değişebilen tutum ve davranışlarına bakıldığında, sorunun devlet idaresi tarafından nasıl algılandığına ilişkin ipuçları ortaya çıkmaktadır. Devletin bu tutumunun nedeni, azalan gücüyle ilişkili olabileceği gibi, başka diğer iktisadi ve mali sorunların çözüm bekleyen önceliği nedeniyle, yöneticiler tarafından ihmal edilebilir olarak görülmesinden kaynaklanmış da olabilir.

Uluslararası piyasalardaki gelişmeler, paranın tedavül hızı ve para talebinde ciddi artışlara neden olmuştur. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile artan ticari ilişkileri kalpazanların arzu ettiği piyasa ortamını şekillendirmiştir. Özellikle yabancı ülke vatandaşı olan kalpazanların faydalandığı adli ve ticari imtiyazlar, ait oldukları ülkelerin konsoloslarının himayesini yanlarında hissederek çalışmalarına imkân vermiştir. Kalpazanların, yakalanmaları halinde konsolos yetkililerinin ve ülkelere ait adli makamların zaman zaman kendileri lehine kararlar vermesi, onları cesaretlendiren sonuçlar doğurmuştur. Bütün bu ilişkiler ağı, Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki yönetme, politika üretme ve yargılama iradesinin bağımsızlığına ilişkin sorunlara işaret etmektedir.

Neticede çalışmada üzerinde durulan kalpazanlığı besleyen iç ve dış faktörler, yerli ve yabancı kalpazanların varlığını besleyen ve etkinliklerini arttıran sonuçlar doğurmuştur. Piyasada bol miktarda kalp madeni ve kâğıt paranın tedavül etmesine hizmet etmiştir. Ancak bu faktörlerin başka sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan yönü daha da önemli hale gelmektedir. Devletin idari, siyasi, iktisadi ve mali bünyesini daha da zayıflatarak kırılğan hale getiren faktörlerdir bunlar. Bu dönemde kalpazanlığı ve kalp paraları besleyen bu damarlar kurutulmadan devletin ilgili alanlarda tekrar güç ve irtifa kazanması mümkün de değildi.

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti bu dönemde, sadece toprak kaybederek küçülmemiş çok yönlü olarak siyasi, idari, iktisadi ve mali alanlarda meydana gelen irtifa kaybıyla da karşı karşıya kalmıştır. Devlet, bu dönemde karşı karşıya olduğu beka mücadelesini, kalpazanların ve kalp paraların da beslediği ve beslendiği bu alanlarda açılan çok yönlü cephede vermek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme (A.MKT. MHM)

59/90, 1271 S 03.

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-I Vala (A.MKT.MVL)

109/62, 1276 M 22.

110/67, 1276 Ra 15.

111/67, 1276 R 23.

35/9, 1267 M 19.

50/80, 1268 Ca 12.

Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD)

190/3, 1272 Z 16.

395/76, 1278 B 24.

397/24, 1278 Ş 04.

66/99, 1269 S 15.

Sadaret Mektubi Kalemi UmumVilayet (A.MKT.UM)

447/60, 1277 C 27.

9/60, 1266 R 15.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

2040/152981, 1321 M 11.

3152/236347, 1325 Ş 15.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe (DH.EUM.MH)

207/41, 1338 Ş 19.

Dahiliye Emniyet-i UmumiyeTahrirat Kalemi (DH.EUM.THR)

62/64, 1329 R 12.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)

1332/11, 1297 Ş 18.

2269/89, 1317 B 09.

2367/127, 1318 Ra 4.

2411/37, 1318 C 9.

2613/22, 1326 Ra 03.

367/26, 1312 L 29.

- 436/11, 1313 R 10.
488/68, 1320 M 17.
545/44, 38.varak, 1320 r 14.
627/53, 1320 L 06.
652/12, 1320 Za 14.
725/50, 1321 Ra 21.
791/5, 1321 Ş 17.
996/48, 1323 C 10.
Hariciye Nezareti Hukuk Kalemi (HR.H)
114/2, 1858 11 17.
İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)
4/34, 1310 Z 04.
İrade Dâhiliye (İ.DH)
467/31253, 1277 B 18.
İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)
79/18, 1330 R 27.
79/28, 1332 Ş 01.
İrade Hariciye (İ.HR)
172/9410, 1276 Ca 24.
İrade Hususi (İ.HUS)
129/41, 1323 Ra 17.
İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)
55/2486, 1293 Za 22.
İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)
25/386, 1257 C 02.
81/1603, 1262 N 12.
Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)
601/38, 1319 L 15.
82/87, 1301 Ra 22.
Meclis-i Vâlâ (MVL)
811/57; 811/58, 1275 M 01.
839/25, 1277 S 18.
829/92, 1276 R 07.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)

257/67, 1321 Z 24.

Telif Kitaplar ve Makaleler

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu. Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.*

....., "Kaime", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul 2001, s.213.

Al, Hüseyin, Şevket Kamil Akar, *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme: Osmanlı Para Reformu*, c.2, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstanbul 2014.

Arı, Bülent, (ed): *Anadolu'da Paranın Tarihi*, T.C.Merkez Bankası, Ankara 2011.

Baban, Şükrü, "Tanzimat ve Para", *Tanzimat I*, cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, "Ziyet Altını 1898-1922", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 33, İstanbul 2015, s.121-122.

Dâhiliye Nezareti, *Ceza Kanunname-i Hümayun*, 1335.

Eldem, Edhem, "Chaos and Half Measures: The Ottoman Monetary System of The Nineteenth Century", Edhem Eldem and Socrates Pedmezas (eds), *The Economic Development of South-Eastern Europe 1830-1914*, Athens 2011, s.298-299.

Engelhard, *Tanzimat ve Türkiye Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı*, İstanbul 1328.

Fontmagne La Baronne Durand, *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Francis Marion-Crawford, *1890'larda İstanbul*, çev: Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Hasan Ferid, *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi, Meskûkât*, (Haz. Mehmet Hakan Sağlam), c.1, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, İstanbul 2008.

Quataert, Donald, "19.Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914, *Osmanlı Devleti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.2, Eren Yayınları, İstanbul 2006.

İbn-i Refet Muhammed Memduh, *Kapitülasyon yahut Memalik-i Osmaniye'de Ecnebilerin Haiz Olduğu İmtiyazât*, Dersaadet 1327.

İbnü'l Hakkı Lütfi, "Usul-i Meskûkât-ı Kadime", *Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, 2.sene cilt 1, no 2/14, (Dersaadet 1325), s.185, 189, 200.

İsmail Galip, *Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye*, Mihran Matbaası, Kostantiniyye: 1307/1889/1890.

Kılıç, Orhan, "16.Yüzyılın İkinci Yarısında Kalpazanlık Faaliyetleri, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 3, Ankara 1999, s.185.

Kürkman, Garo, "Sultan Abdülmecid Dönemi Faizli Kaime Teşebbüsleri", *Türk Nümizmatik Derneği Bülteni*, No: 21, İstanbul 1987, s.8-10.

- Mikeska, Jurgen, “Osmanlı Paralarının Sahteleri ve Taklitleri Üstüne Bazı Düşünceler” *Türk Nümizmatik Derneği Yayınları*, 20.Kuruluş Yılında İbrahim Artuk’a Armağan, İstanbul 1988, s.205-208.
- Ölçer, Cüneyt, *Son Altı Osmanlı Padişahı Zamanında İstanbul’da Basılan Gümüş Paralar*, İstanbul 1966.
-, “2000 Kuruşluk Evrak-ı Nakdiye”, *Türk Nümizmatik Derneği Yayınları*, Bülten No: 22, İstanbul 1987, s.5.
- Pamuk, Şevket: *Osmanlıda para’nın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
-, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para 1326-1914”, *Osmanlı Devleti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c.2, Eren Yayınları, İstanbul 2006, s.1086-1087.
- Parvus Efendi, *Türkiyenin Mali Tutsaklığı*, (Haz. Muammer Sencer), May yayınları, İstanbul 1977.
- Sahillioğlu, Halil, *Kuruluştan 17.Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul 1958.
- Sakızlı Ermenak, “Usul-i Sikke-i Osmaniye”, *Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, 2.Sene, Cilt 1, No 4/16, (DersaadetNisan 1336), s.514.
- Şemseddin Sami, “kalb”, *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Süleyman Sûdi, *Meskûkât-ı Osmaniye ve Ecnebiye*, İstanbul 1311.
- Taner, Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s.230.
- Toprak, Zafer, *İttihat Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.